

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદીત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહીં. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

ઈન્ડિયન પરફોર્મિંગ રાઈટ્સ સોસાયટી લિ.

વિ.

સંજય દલિયા અને અન્ય એક

(સિવિલ અપીલ નં ૧૦૬૪૩-૧૦૬૪૪/૨૦૧૦)

જુલાઈ ૦૧, ૨૦૧૫

[જગદીશ સિંહ ખેડર અને અરુણ મિશ્રા, ન્યાયમૂર્તી]

અધિકારક્ષેત્ર – પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્ર – તેનું નિર્ધારણ – કૉપિરાઈટ અધિનિયમની કલમ ૬૨ અને ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૪ને ધ્યાનમાં રાખીને – ઠરાવવામાં આવ્યું: દાવો દાખલ થવા માટે દાવાનું કારણનો ઉદ્ભવ અનિવાર્ય શરત છે – સી.પી.સી.ની કલમ ૨૦ તે સ્થળે દાવાની સ્થાપના માટે જોગવાઈ કરે છે જ્યાં દાવાનું કારણ ઉદ્ભવે – કલમો ૬૨ અને ૧૩૪ માત્ર એક વધારાનું મંચ પ્રદાન કરે છે – કલમ ૬૨ અને ૧૩૪ની જોગવાઈઓનો અર્થઘટન હેતુલક્ષી રીતે કરવો આવશ્યક છે – એવું અર્થઘટન કરવું જોઈએ જે પક્ષકારોને અસુવિધા થવાની અનિષ્ટ સ્થિતિને

અટકાવે – વર્તમાન કાયદા (સી.પી.સી.ની કલમ ૨૦) માં અરજદારને થતી અસુવિધા / નિવારક અસરરૂપ ખામી અથવા દુષ્પરિણામને કલમ ૬૨ અને ૧૩૪ દ્વારા દૂર કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો – અરજદારને રાહત આપતી વખતે પ્રતિવાદી સામે થતી પ્રતિ-અનિષ્ટ સ્થિતિને ટાળવું પણ આવશ્યક છે – આવી પ્રતિ-અનિષ્ટ સ્થિતિ સંસદ દ્વારા અનુમાનિત નહોતી – આવી પ્રતિ-અનિષ્ટ સ્થિતિને ઘટાડવું અદાલતનું કર્તવ્ય છે – કાનૂની ઉપાય સુધી પહોંચવાનો અધિકારને પ્રહસનરૂપ અથવા દમનકારી બનાવી શકાતો નથી – તેથી, જો અરજદાર એવા સ્થળે રહેતો હોય અથવા વ્યવસાય કરતો હોય વગેરે, જ્યાં દાવાનું કારણ સંપૂર્ણપણે અથવા ભાગરૂપે પણ ઉદ્ભવ્યું હોય, તો તેને તે જ સ્થળે દાવો દાખલ કરવો પડે – વર્તમાન કેસમાં, કારણ કે અરજદારનું મુખ્ય વ્યવસાયસ્થળ મુંબઈ હતું અને દાવાનું કારણ પણ ત્યાં જ ઉદ્ભવ્યું હતું, તેથી માત્ર એટલા માટે કે અરજદારની દિલ્હીમાં શાખા કચેરી હતી, કલમો ૬૨ અને ૧૩૪ દિલ્હીની અદાલતને અધિકારક્ષેત્ર પ્રદાન કરતી નથી – કૉપિરાઈટ અધિનિયમ, ૧૯૫૭ – કલમ ૬૨ – ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમ, ૧૯૯૯ – કલમ ૧૩૪ – નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૦૮ – કલમ ૨૦ – કાયદાઓનું અર્થઘટન – ન્યાયનું વહીવટ.

કાયદાઓનું અર્થઘટન:

હેડનનો અનિષ્ટ નિવારણનો નિયમ – ચર્ચિત.

શબ્દો અને વાક્યપ્રયોગો – ‘દાવાનો કારણ’ – તેનો અર્થ – ચર્ચાયેલ.

અપીલો નામંજૂર કરતાં, અદાલતે

ધારિત: ૧. કૉપિરાઈટ અધિનિયમની કલમ ૬૨ અને ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૪ની જોગવાઈઓનું હેતુલક્ષી રીતે અર્થઘટન કરવું પડે. તેમાં કોઈ શંકા નથી કે વાદી જ્યાં રહે છે અથવા વ્યવસાય કરે છે અથવા વ્યક્તિગત રીતે લાભાર્થે કાર્ય કરે છે તે સ્થળે તે દાવો દાખલ કરી શકે છે. પ્રતિવાદી જ્યાં રહે છે અથવા જ્યાં દાવાનું કારણ સંપૂર્ણપણે અથવા અંશતઃ ઉત્પન્ન થાય છે તે સ્થળે દાવો દાખલ કરવા માટે તેને પ્રવાસ કરવાની જરૂર નથી. તથાપિ, જો વાદી એ સ્થળે રહે છે અથવા વ્યવસાય કરે છે વગેરે, જ્યાં દાવાનું કારણ સંપૂર્ણપણે અથવા અંશતઃ પણ ઉત્પન્ન થયું હોય, તો તેને તે જ સ્થળે દાવો દાખલ કરવો પડે. [પરિણેદ ૪૭] [૨૬૧-જી-એચ; ૨૬૨-એ]

૨. કૉપિરાઈટ અધિનિયમની કલમ ૬૨ અને ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૪ દ્વારા એવો જિલ્લાની અદાલતનો સમાવેશ કરીને એક વધારાનો મંચ પ્રદાન કરવામાં

આવ્યો છે, જેના સ્થાનિક અધિકારક્ષેત્રની મર્યાદાઓમાં વાદી વાસ્તવમાં અને સ્વૈચ્છિક રીતે રહે છે અથવા વેપાર-ધંધો કરે છે અથવા વ્યક્તિગત રીતે આજીવિકા માટે કાર્ય કરે છે. આ જોગવાઈઓનો હેતુ વાદીને તે અથવા તેઓ જ્યાં રહેતા હોય અથવા વેપાર-ધંધો કરતા હોય તે સ્થળે દાવો દાખલ કરવાની સગવડ આપવાનો હતો, અને તેમને પ્રતિવાદીને આવા સ્થળથી વધુ દૂર ખેંચી જવાની સગવડ આપવાનો નહોતો. [ફકરો ૧૨] [૨૨૮-ઈ-એફ]

એક્સક્ઝર એસ.એ. અને અન્ય વિ. યુક્ષર્મા લેબોરેટરીઝ લિમિટેડ અને અન્ય ૨૦૦૪ (૩) એસ.સી.સી. ૬૮૮ – નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૩. “દિવાની કાર્યવાહી સંહિતામાં સમાવિષ્ટ કોઈ પણ બાબત હોવા છતાં” એવો અભિવ્યક્તિપ્રયોગ, સી.પી.સી.ની કલમ ૨૦ની જોગવાઈઓના લાગુ પડવા ને બહાર કરતો નથી અને એ સ્પષ્ટ છે કે વાદીને, પરિસ્થિતિ મુજબ, તે જ્યાં રહે છે અથવા વ્યવસાય કરે છે વગેરે ત્યાં દાવો દાખલ કરી શકે તે માટે વધારાનો ઉપાય પ્રદાન કરવામાં આવ્યો છે. સી.પી.સી.ની કલમ ૨૦ વાદીને ત્યાં દાવો દાખલ કરવાની સગવડ આપે છે જ્યાં પ્રતિવાદી રહે છે અથવા જ્યાં દાવાનું કારણ ઉદ્ભવ્યું હોય. સી.પી.સી.ની કલમ ૨૦(એ) અને કલમ ૨૦(બી) સામાન્ય રીતે તે સ્થળ નિર્ધારિત કરે છે જ્યાં પ્રતિવાદી અથવા તેઓમાંથી કોઈ રહે છે, વ્યવસાય કરે છે અથવા વ્યક્તિગત રીતે લાભાર્થે કામ કરે છે. સી.પી.સી.ની કલમ ૨૦(સી) વાદીને ત્યાં દાવો સ્થાપિત કરવાની સગવડ આપે છે જ્યાં દાવાનું કારણ સંપૂર્ણપણે અથવા અંશતઃ ઉદ્ભવે છે. [ફકરો ૧૨] [૨૨૮-જી-એચ; ૨૨૯-એ-બી]

૪. દીવાની પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૨૦ સાથે જોડાયેલ સ્પષ્ટીકરણનો અભિપ્રાય એવો છે કે જ્યાં વાદ્યકનો કારણ સંપૂર્ણપણે અથવા ભાગરૂપે ઊભો થાય છે તે સ્થળે એકવાર નિગમનું ગૌણ કાર્યાલય આવેલું હોય, ત્યારે તે એવું કહી સાંભળાવાનો હક્કાર નથી કે તે સ્થળે તે વેપાર-ધંધો ચલાવતું ન હોવાથી ત્યાં તેના વિરુદ્ધ દાવો દાખલ કરી શકાય નહીં. સ્પષ્ટીકરણમાં, જ્યાં નિગમનું ગૌણ કાર્યાલય આવેલું હોય તે સ્થળને વાદ્યકના કારણ સાથે જોડવામાં આવ્યું છે, તે વિધાનમંડળની મંત્સા દર્શાવે છે અને આપું સ્થળ જ દાવો દાખલ કરવાની જગ્યા ગણાવાની હોય, મુખ્ય વ્યવસાયસ્થાન નહીં. સામાન્ય રીતે, દાવો તે સ્થળે દાખલ થવો જોઈએ જ્યાં નિગમનું મુખ્ય વ્યવસાયસ્થાન આવેલું હોય. [પરા ૧૩] [૨૨૯-ડી-એફ]

મુદ્દા કૃત નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૮મી આવૃત્તિ – નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૫. સ્પષ્ટીકરણમાં આવેલ ‘કોર્પોરેશન’નો અર્થ માત્ર વૈધાનિક નિગમ જ નહીં, પરંતુ કંપનીઝ અધિનિયમ હેઠળ નોંધાયેલ કંપનીઓ પણ થાય છે. કંપનીનું અધિવાસ

તેનું મુખ્ય વ્યવસાયસ્થાન જ્યાં આવેલું હોય તેના આધારે નિર્ધારિત થાય છે. કંપનીઝ અધિનિયમ હેઠળ નોંધાયેલ કંપનીઓના મામલે નિયંત્રણકારી સત્તાનો ઉપયોગ, હકીકતમાં, સામાન્ય રીતે નોંધાયેલ કાર્યાલય ખાતે થતો હોય છે, અને તેથી તે કાર્યાલય માત્ર અધિનિયમના હેતુઓ માટે જ નહીં, પરંતુ અન્ય હેતુઓ માટે પણ મુખ્ય વ્યવસાયસ્થાન ગણાય છે. કોઈ કંપનીને પચાસ વિવિધ અધિકારક્ષેત્રોમાં ગૌણ અથવા શાખા કાર્યાલયો હોઈ શકે છે અને ત્યાં ઉદ્ભવેલા કાર્યવાહીના કારણ સંબંધે તેવા અધિકારક્ષેત્રોમાંથી કોઈપણ એકમાં તેની વિરુદ્ધ દાવો દાખલ થઈ શકે છે. [પરિષેદ ૧૪] [૨૨૯-જી-એચ; ૨૩૦-એ-સી]

પટેલ રોડવેઝ લિ., બોમ્બે વિ. પ્રસાદ ટ્રેડિંગ કો. ઇત્યાદિ ૧૯૯૧ (૪) એસ.સી.સી. ૨૭૦: ૧૯૯૧ (૩) એસ.સી.આર. ૩૯૧; ન્યૂ મોગા ટ્રાન્સપોર્ટ કો., તેના માલિક મારફ્તે વિ. યુનાઈટેડ ઇન્ડિયા ઇન્શ્યોરન્સ કો. લિ. અને અન્ય ૨૦૦૪ (૪) એસ.સી.સી. ૬૭૭: ૨૦૦૪ (૧) સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૬૨૩; પીપલ્સ ઇન્શ્યોરન્સ કો. વિ. બિનોય ભૂષણ એ.આઈ.આર. ૧૯૪૩ કલ. ૧૯૦; હોમ ઇન્શ્યોરન્સ કો. વિ. જગતજીત સુગર મિલ્સ કો. એ.આઈ.આર. ૧૯૫૨ પંજ. ૧૪૨; પ્રેગ ઓઈલ મિલ્સ ડિપો વિ. ટ્રાન્સપોર્ટ કોર્પન. ઓફ ઇન્ડિયા એ.આઈ.આર. ૧૯૭૮ ઓરી. ૧૬૭ – ઉલ્લેખિત.

જોન્સ વિ. સ્કોટિશ એક્સિડન્ટ ઇન્શ્યોરન્સ કો. (૧૮૮૬) ૧૭ ક્યૂબીડી ૪૨૧. વોટકિન્સ વિ. સ્કોટિશ ઇમ્પિરિયલ ઇન્શ્યોરન્સ કો. (૧૮૮૯) ૨૩ ક્યૂબીડી ૨૮૫ – નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૬. દાવો દાખલ કરવા માટે કારણ-એ-દાવાનો ઉદભવ અનિવાર્ય પૂર્વશરત છે. દાવાનું કારણ એ તથ્યોનો સમુચ્ચય છે, જે અપીલકર્તાને રાહત મંજૂર કરવા માટે સાબિત કરવો આવશ્યક હોય છે. દાવાનું કારણ માત્ર અધિકારભંગનો જ સંદર્ભ આપતો નથી, પરંતુ તે એવા મહત્વપૂર્ણ તથ્યોનો પણ સમાવેશ કરે છે જેના પર અધિકાર આધારિત હોય છે. સી.પી.સી. ની કલમ ૨૦ અન્ય બાબતો ઉપરાંત, જ્યાં દાવાનું કારણ સંપૂર્ણ રીતે અથવા અંશે ઉદ્ભવે છે ત્યાં અદાલતોના પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્રને માન્યતા આપે છે. દરેક કેસમાં એ નક્કી કરવાનું રહે છે કે કોઈ નિશ્ચિત સ્થળે દાવાનું કારણ સંપૂર્ણ રીતે અથવા અંશે ઉદ્ભવે છે કે નહીં. [ફરો ૧૫] [૨૩૦-ડી-એફ]

રાજસ્થાન વડી અદાલત એડવોકેટ્સ એસોસિએશન વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય. એ.આઈ.આર. ૨૦૦૧ એસ.સી. ૪૧૬: ૨૦૦૦ (૫) સપ્લ. એસ.સી.આર. ૭૪૩ – પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

૭. સી.પી.સી.ની કલમ ૨૦, કૉપિરાઈટ અધિનિયમની કલમ ૬૨ અને ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૪, તેમજ અનુવર્તી જોગવાઈઓ જે હેતુથી અમલમાં મૂકવામાં આવી છે, તેને ધ્યાનમાં લેતા સ્પષ્ટ થાય છે કે જો દાવાનું કારણ સંપૂર્ણપણે અથવા અંશતઃ ત્યાં ઉત્પન્ન થયું હોય, જ્યાં વાદી રહે છે અથવા તેનું મુખ્ય કાર્યાલય છે/તે વેપાર ધંધો કરે છે અથવા વ્યક્તિગત રીતે ઉપાર્જન માટે કાર્ય કરે છે, તો તેવા સ્થળે/સ્થળોએ દાવો દાખલ કરી શકાય છે. વાદી(ઓ) એ હકીકતથી પર કે દાવાનું કારણ તેવા સ્થળે ઉત્પન્ન થયું નથી જ્યાં તે/તેઓ રહે છે અથવા જેમાંથી કોઈ એક રહે છે, વેપાર ધંધો કરે છે અથવા વ્યક્તિગત રીતે ઉપાર્જન માટે કાર્ય કરે છે, છતાં પણ જ્યાં તે રહે છે, વેપાર ધંધો કરે છે અથવા વ્યક્તિગત રીતે ઉપાર્જન માટે કાર્ય કરે છે, તેવા સ્થળે પણ દાવો સ્થાપિત કરી શકે છે. જોકે, તેવા સ્થળે દાવો સ્થાપિત કરવાનો આ અધિકાર કેટલીક મર્યાદાઓને આધીન રાખીને જ વાંચવાનો છે. કૉપિરાઈટ અધિનિયમ અને ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમમાં જોગવાઈ ઉમેરવાનો મૂળ આશય વાદીની સુવિધા છે. પક્ષકારોની સુવિધાનો નિયમ સી.પી.સી.ની કલમ ૨૦ માં પણ કાનૂની સ્વરૂપે વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો છે. જોગવાઈઓનું અર્થઘટન એવું હોવું જોઈએ કે જે પક્ષકારોને અસુવિધા થવાના અનિષ્ટને અટકાવે. [પેરા ૧૬] [૨૩૦-જી-એચ; ૨૩૧-એ-ડી]

૮. જોગવાઈઓનું અર્થઘટન એવું હોવું જોઈએ કે જે દુરુપયોગને અટકાવે. દુરુપયોગ નિવારણના નિયમ અનુસાર, ચાર મુદ્દાઓ વિચારણામાં લેવા જરૂરી છે. કાયદાનું અર્થઘટન કરતી વખતે, કાયદો જે સમસ્યા અથવા દુરુપયોગ દૂર કરવા માટે બનાવવામાં આવ્યો હતો તેની પ્રથમ ઓળખ કરવી જોઈએ અને ત્યારબાદ એવી વ્યાખ્યા સ્વીકારવી જોઈએ કે જે સમસ્યાને દબાવે અને ઉપાયને આગળ વધારે. [પરિચ્છેદ ૨૨] [૨૩૩-જી-એચ; ૨૩૪-એ]

હેડનનો કેસ ૭૬ ઈ.આર. ૬૩૭ – નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

ન્યાયમૂર્તિ જી.પી. સિંહ દ્વારા લખાયેલું "સ્ટેટ્યુટ્સનું અર્થઘટન", ૧૨મી આવૃત્તિ – નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૯. ધારા ૬૨ અને ૧૩૪ હેઠળની કાયદાકીય જોગવાઈઓ અમલમાં આવે તે પહેલાં અસ્તિત્વમાં રહેલો સામાન્ય કાયદો સી.પી.સી.ની કલમ ૨૦ હતો. તેમાં કલમ ૨૦માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ અનુસાર સિવાય વાદીને દાવો દાખલ કરવાની કોઈ જોગવાઈ આપવામાં આવી નહોતી. અસ્તિત્વમાં રહેલા કાયદાની ખામી એ હતી કે આર્થિક મર્યાદાઓથી પીડિત લેખકોને તેમના બૌદ્ધિક સંપત્તિના અધિકારોનું સમર્થન કરવા માટે તેમના નિવાસસ્થાનથી અથવા તેમના વ્યવસાયસ્થળથી દૂર આવેલા

સ્થળે જવું પડતું હોવાથી તેમને અસુવિધા અને નિવારક અસર થતી હતી. અસ્તિત્વમાં રહેલા કાયદામાં રહેલી ઉપરોક્ત અનિષ્ટતા અથવા ખામી દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો. તેથી, કૉપિરાઇટ અધિનિયમની કલમ ૬૨ની જોગવાઈઓનો સમાવેશ કરીને ઉપાય પ્રદાન કરવામાં આવ્યો હતો. [પરા ૨૩] [૨૩૫-ઈ-જી]

૧૦. વિધાનમંડળનો ક્યારેય એવો અભિપ્રાય રહ્યો નથી કે જ્યાં વાદી સામાન્ય રીતે રહે છે અથવા તેના મુખ્ય કાર્યાલય કે નોંધાયેલ કાર્યાલય આવેલ છે, અથવા જ્યાં તે અન્યથા વ્યવસાય કરે છે કે વ્યક્તિગત રીતે આજીવિકા માટે કાર્ય કરે છે, અને જ્યાં દાવાનું કારણ પણ ઉદ્ભવ્યું છે, ત્યાં તે દાવો દાખલ ન કરે અને માત્ર આ હકીકતના આડશમાં કે વાદી/નિગમ શાખા મારફતે અથવા અન્ય રીતે એવા અન્ય સ્થળે પણ વ્યવસાય ચલાવે છે, પ્રતિવાદીને બહુ દૂર આવેલા ગૌણ કાર્યાલય અથવા અન્ય વ્યવસાયસ્થળે ખેંચી લઈ જાય. જો આવી વ્યાખ્યા મંજૂર કરવામાં આવે, તો જોગવાઈનો દુરુપયોગ થશે. [ફરો ૨૩] [૨૩૬-સી-ઈ]

૧૧. વર્તમાન કેસોમાં, વ્યવસાયનું મુખ્ય સ્થાન સ્વીકાર્ય રીતે મુંબઈમાં છે અને કાર્યો પાછા મુંબઈમાં જ ઉદ્ભવ્યો છે. તેથી, કૉપિરાઇટ અધિનિયમની કલમ ૬૨ અને ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૪ ની જોગવાઈઓનું એવું અર્થઘટન કરી શકાય નહીં કે ઉપરોક્ત પરિસ્થિતિઓમાં આવી દાવાઓની સુનાવણી કરવા માટે દિલ્લી અદાલતને અધિકારક્ષેત્ર પ્રદાન થાય. દિલ્લી અદાલતને તેની સુનાવણી કરવા માટે કોઈ પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્ર રહેતું નથી. [ફરો ૨૩] [૨૩૬-એફ-જી]

૧૨. પ્રશ્નસ્થ ઉપબંધો હેઠળ વાદીને ઉપચાર આપતી વખતે પ્રતિવાદી પ્રત્યે પ્રતિપ્રતિકૂળ દુરુપયોગ ટાળવો પણ આવશ્યક છે. કૉપિરાઇટ અધિનિયમ અને ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમની જોગવાઈઓ લેખકો/ટ્રેડ માર્ક્સ ધારકોને તેમના સામાન્ય નિવાસસ્થાને અથવા જ્યાં તેઓ પોતાનો વ્યવસાય ચલાવતા હોય ત્યાં દાવો દાખલ કરવાની જોગવાઈ કરે છે. કાયદાની ઉક્ત જોગવાઈઓનો ઉદ્દેશ પ્રતિવાદી માટે દમનકારી બનવાનો ક્યારેય રહ્યો નથી. [પરિચ્છેદ ૨૪] [૨૩૬-એચ; ૨૩૭-એ-સી]

૧૩. જ્યારે વિધાનના શબ્દો સ્પષ્ટ હોય ત્યારે હેડનનો નિયમ લાગુ પડતો નથી. જ્યારે જોગવાઈ અસ્પષ્ટતા રહિત હોય અને જોગવાઈમાંથી વિધાનમંડળનો આશય સ્પષ્ટ થતો હોય, ત્યારે અદાલતે ‘દોષનિવારક’ જેવા વિધાનોના અર્થઘટનના અન્ય નિયમોની સહાય લેવાની જરૂર રહેતી નથી. છતાં, જ્યારે બે અર્થઘટનો શક્ય હોય,

ત્યારે અદાલતે એવો અર્થ સ્વીકારવો પડે છે જે અધિનિયમમાં જ નિર્ધારિત હેતુને આગળ વધારે. [પરા ૨૫] [૨૩૭-જી-એચ; ૨૩૮-એ-બી]

એમ/એસ. હીરાલાલ રતનલાલ વગેરે વગેરે વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય વગેરે ૧૯૭૩ (૧) એસ.સી.સી. ૨૧૬: ૧૯૭૩ (૨) એસ.સી.આર. ૫૦૨; પક્ષસુન્દર રાવ (મૃત) અને અન્ય વિ. તમિલનાડુ રાજ્ય અને અન્ય એ.આઈ.આર. ૨૦૦૨ એસ.સી. ૧૩૩૪: ૨૦૦૨ (૨) એસ.સી.આર. ૩૮૩; ગ્રાસિમ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિ. વિ. બોમ્બેના કસ્ટમ્સ કલેક્ટર ૨૦૦૨ (૪) એસ.સી.સી. ૨૯૭: ૨૦૦૨ (૨) એસ.સી.આર. ૯૪૫; બુશિંગ શિમટ્ઝ પ્રાઇવેટ લિ. વિ. પી.ટી. મેન્ધાની ૧૯૭૭ (૨) એસ.સી.સી. ૮૩૫: ૧૯૭૭ (૩) એસ.સી.આર. ૩૧૨ – પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

બેનિયન ઑન સ્ટેટ્યુટરી ઇન્ટરપ્રિટેશન – નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૧૪. કડક અર્થઘટન ટાળી શકાય છે અથવા ઓછામાં ઓછું મર્યાદિત ઉપચાર અપનાવીને તેની તીવ્રતા ઘટાડી શકાય છે, જ્યાં અધિનિયમ દ્વારા પ્રદાન કરાયેલ ઉપચારનો વ્યાપકપણે ત્યાગ કરવામાં આવે તો પ્રતિપ્રતિકૂલ અનિષ્ટ ઊભું થવાનું હોય. અદાલતને એવું જણાઈ શકે છે કે અધિનિયમના અર્થઘટનના પરસ્પર વિરોધી અર્થોમાંથી કોઈ એક અર્થ સ્વીકારવામાં આવે તો તે પોતાનાં જ પ્રકારનું અનિષ્ટ પેદા કરશે. આવી સ્થિતિની સંભાવનાઓ, સંબંધિત અર્થઘટનની લાગુ પડતાને તોલતાં, નકારાત્મક પરિબળરૂપ બનશે. અદાલત જાહેર કલ્યાણ માટેના પરિણામોને પણ ધ્યાનમાં રાખે છે. પ્રતિવાદી સામે આવું પ્રતિપ્રતિકૂલ અનિષ્ટ સંસદે પૂર્વાનુમાન કર્યું ન હતું અને તે પ્રતિપ્રતિકૂલ અનિષ્ટને ઓછી કરવા અદાલતનું કર્તવ્ય છે. અદાલતનો આશરો લેવાનો અથવા કાનૂની ઉપચાર અનુસરવાનો અધિકારને ઉપહાસાસ્પદ કે દમનકારી બનાવવામાં આવી શકે નહીં, કારણ કે તે ન્યાયના અસરકારક વહીવટને અનુરૂપ નથી. [પરિચ્છેદ ૨૭ અને ૨૮] [૨૩૮-એફ-જી; ૨૪૦-એફ; ૨૪૧-સી]

મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય વિ. નર્મદા બચાવો આંદોલન અને અન્ય. ૨૦૧૧ (૭) એસ.સી.સી. ૬૩૯: ૨૦૧૧ (૬) એસ.સી.આર. ૪૪૩ – ઉપર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

ન્યાયાધીશ જી.પી. સિંહ દ્વારા રચિત ‘સ્ટેટ્યુટરી ઇન્ટરપ્રિટેશનના સિદ્ધાંતો’, ૧૨મી આવૃત્તિ. – નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

૧૫. વિવિધ અર્થઘટનોમાંથી પસંદગી કરતી વખતે મુશ્કેલી, અસુવિધા, અન્યાય, અસંગતતા અને વિસંગતિ ટાળવી અદાલતનું કર્તવ્ય છે. આ સિદ્ધાંત અત્યંત કાળજીપૂર્વક લાગુ કરવો જોઈએ અને જ્યાં અસંગત અસુવિધા ઊભી થવાની હોય ત્યાં તે અર્થઘટન ટાળવું જરૂરી છે. વ્યક્તિગત મુશ્કેલી અથવા અન્યાયના કિસ્સાઓનો સ્વાભાવિક અર્થઘટન સ્વીકારવામાં કોઈ પ્રભાવ પડતો નથી. [પરિચ્છેદ ૩૨] [૨૪૩-બી-ડી]

૧૬. એવું અનુમાન કરી શકાય કે સંસદનો એવો આશય હોય છે કે કોઈ અધિનિયમનું અર્થઘટન કરતી વખતે અદાલત એવું અર્થઘટન ટાળશે, જે અમલમાં મૂકી શકાય તેમ ન હોય અથવા અવ્યવહારુ, અસુવિધાજનક, અસંગત અથવા અતાર્કિક હોય, કારણ કે એવો આશય સંસદનો હોવાની સંભાવના નથી. કેટલીક પરિસ્થિતિઓમાં સામાન્ય બુદ્ધિ આધારિત અર્થઘટનના નિયમનો આશ્રય લેવો જોઈએ. [પરા ૩૩] [૨૪૭-એ-સી]

૧૭. આ અદાલત દ્વારા સ્વીકારવામાં આવેલ અર્થઘટનથી કોપીરાઈટ અધિનિયમની કલમ ૬૨ અને ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૪ને કોઈ આંચ ન આવશે અને જોગવાઈઓ હેઠળ ફરિયાદીને પ્રદાન કરાયેલ અધિકાર પણ અશુન્ન રહે છે. પ્રતિવાદીની સરખામણીએ ફરિયાદીને કોઈ ગેરલાભ પહોંચાડવાનો પ્રશ્ન ઉદ્ભવતો નથી, પરંતુ યોગ્ય અર્થઘટનથી બંનેને લાભ થશે. [પેરા ૪૩] [૨૬૦-એફ-જી]

સોનિક સર્જિકલ વિ. નેશનલ ઇન્શ્યોરન્સ કો. લિ. ૨૦૧૦ (૧) એસ.સી.સી. ૧૩૫: ૨૦૦૯ (૧૫) એસ.સી.આર. ૨૬૫; રોઝાલી વી. વિ. ટાઈકો બેંક અને અન્ય ૨૦૦૯ (૧૭) એસ.સી.સી. ૬૯૦: ૨૦૦૭ (૧) એસ.સી.આર. ૧૧૬૯; પટેલ રોડવેઝ લિ., બોમ્બે વિ. પ્રસાદ ટ્રેડિંગ કો. વગેરે ૧૯૯૧ (૪) એસ.સી.સી. ૨૭૦: ૨૦૦૭ (૧) એસ.સી.આર. ૧૧૬૯; ધોઢા હાઉસ વિ. એસ.કે. મેંગી ૨૦૦૬ (૯) એસ.સી.સી. ૪૧: ૨૦૦૫ (૫) સપ્લ. એસ.સી.આર. ૭૫૧ – આધારરૂપે અવલંબન કરવામાં આવેલ.

ડાબર ઇન્ડિયા લિ. વિ. કે.આર. ઇન્ડસ્ટ્રીઝ ૨૦૦૮ (૧૦) એસ.સી.સી. ૫૯૫: ૨૦૦૮ (૯) એસ.સી.આર. ૬૫૨ – અપ્રયોજ્ય ઠરાવાયો.

ભારત સંઘ અને અન્ય વિ. દેઓડી નંદન અગ્રવાલ ૧૯૯૨ સપ્લ. (૧) એસ.સી.સી. ૩૨૩; પેરાગોન રબર ઇન્ડસ્ટ્રીઝ અને અન્ય વિ. પ્રગતિ રબર મિલ્સ અને અન્ય ૨૦૧૪ (૫૭) પી.ટી.સી. ૧(એસ.સી.); ન્યૂ મોગા ટ્રાન્સપોર્ટ કો., તેના માલિક મારફતે વિ. યુનાઈટેડ ઇન્ડિયા ઇન્શ્યોરન્સ કો. લિ. અને અન્ય ૨૦૦૪ (૪) એસ.સી.સી. ૬૭૭: ૨૦૦૪ (૧) સપ્લ. એસ.સી.આર. ૬૨૩;

સ્મિથક્લાઈન બીચમ અને અન્ય વિ. સુનીલ સિંઘી અને અન્ય ૨૦૦૦ (૧) પી.ટી.સી. ૩૨૧ (દિલ્.); કેટરપિલર ઇન્ક. વિ. કૈલાશ નિયાણી અને અન્ય ૨૦૦૨ (૨૪) પી.ટી.સી. ૪૦૫ (દિલ્.); ઇન્ટાસ ફાર્માસ્યુટિકલ્સ લિ. વિ. એલર્ગન ઇન્ક. ૧૩૨ (૨૦૦૬) દિલ્હી લો ટાઈમ્સ ૬૪૧; પટેલ રોડવેઝ લિ., બોમ્બે વિ. પ્રસાદ ટ્રેડિંગ કો. ૧૯૯૧ (૪) એસ.સી.સી. ૨૭૦: ૧૯૯૧ (૩) એસ.સી.આર. ૩૯૧; ફોર્ડ મોટર કો. અને અન્ય વિ. સી.આર. બોર્મન અને અન્ય ૨૦૦૮ (૩૮) પી.ટી.સી. ૭૬ (દિલ્.); વિપ્રો લિ. અને અન્ય વિ. ઔષધ ચંદ્રિકા આયુર્વેદિક ઇન્ડિયા (પી) લિ. અને અન્ય ૨૦૦૮ (૩૭) પી.ટી.સી. ૨૬૯ મદ્રા.; હિન્દુસ્તાન યુનિલીવર લિ. વિ. આશિક કેમિકલ્સ અને અન્ય ૨૦૧૧ (૪૭) પી.ટી.સી. ૨૦૯ (બોમ્.); અલ્ટ્રા ટેક સિમેન્ટ લિ. અને અન્ય વિ. શ્રી બાલાજી સિમેન્ટ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ અને અન્ય ૨૦૧૪ (૫૮) પી.ટી.સી. ૧ (બોમ્.) – ઉલ્લેખિત.

પ્રકરણ કાયદો સંદર્ભ

૧૯૯૧ (૩) એસ.સી.આર. ૩૯૧ નો પરા ૮ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો
 ૨૦૦૪ (૧) સપ્લ. એસ.સી.આર. ૬૨૩ નો પરિચ્છેદ ૧૪, ૩૭ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે
 એ.આઈ.આર. ૧૯૪૩ કલ. ૧૯૦ નો પરિચ્છેદ ૧૪ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે
 એ.આઈ.આર. ૧૯૫૨ પંજ. ૧૪૨ નો પરિચ્છેદ ૧૪ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે
 એ.આઈ.આર. ૧૯૭૮ ઓરી. ૧૬૭ નો પરિચ્છેદ ૧૪ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો
 (૧૮૮૬) ૧૭ ક્યૂબીડી ૪૨૧ નો પરા ૧૪ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો
 (૧૮૮૯) ૨૩ ક્યૂ.બી.ડી. ૨૮૫ નો ઉલ્લેખ પરા ૧૪ માં કરવામાં આવ્યો
 ૨૦૦૦ (૫) સપ્લ. એસ.સી.આર. ૭૪૩ પર અનુચ્છેદ ૧૫ માં આધાર રાખવામાં આવ્યો
 ૭૬ ઈ.આર. ૬૩૭ નો પરિચ્છેદ ૨૨ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો
 ૨૦૦૯ (૧૫) એસ.સી.આર. ૨૬૫ પર ફરરા ૨૫ માં અવલંબન રાખવામાં આવ્યું
 ૨૦૦૯ (૧૫) એસ.સી.આર. ૨૬૫ પર પરિચ્છેદ ૨૫માં આધાર રાખવામાં આવ્યો
 ૧૯૭૩ (૨) એસસીઆર ૫૦૨ પર પરિચ્છેદ ૨૫ માં આધાર રાખવામાં આવ્યો

૨૦૦૨ (૨) એસ.સી.આર. ૩૮૩ પર પરિચ્છેદ ૨૬ માં આધાર રાખવામાં આવ્યો
 ૨૦૦૨ (૨) એસ.સી.આર. ૮૪૫ પર પરિચ્છેદ ૨૬ માં આધાર રાખવામાં આવ્યો
 ૧૯૭૭ (૩) એસ.સી.આર. ૩૧૨ પર ફરો ૩૧ માં આધાર રાખવામાં આવ્યો
 ૨૦૧૧ (૬) એસ.સી.આર. ૪૪૩ પર પરા ૩૪ માં આધાર રાખવામાં આવ્યો
 ૧૯૯૨ સપ્. (૧) એસ.સી.સી. ૩૨૩ નો ઉલ્લેખ પરિચ્છેદ ૩૫ માં કરવામાં આવ્યો છે
 ૧૯૯૧ (૩) એસ.સી.આર. ૩૯૧ પર પરિચ્છેદ ૩૬ માં આધાર રાખવામાં આવ્યો
 ૨૦૦૭ (૧) એસ.સી.આર. ૧૧૬૯ પર પરિચ્છેદ ૩૬ માં આધાર રાખવામાં આવ્યો
 ૨૦૦૪ (૧) સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૬૨૩ નો પરા ૩૭ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો
 ૨૦૦૪ (૩) એસ.સી.સી. ૬૮૮ નો પરા ૩૮ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો
 ૨૦૦૫ (૫) સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૭૫૧ પર પરિચ્છેદ ૩૯ માં નિર્ભર રાખવામાં આવ્યું
 ૨૦૧૪ (૫૭) પી.ટી.સી. ૧ (એસ.સી.) નો પરિચ્છેદ ૪૦ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો
 ૨૦૦૮ (૯) એસ.સી.આર. ૬૫૨ લાગુ પડતું નથી એમ ઠરાવાયું પરિચ્છેદ ૪૧
 ૨૦૦૦ (૧) પી.ટી.સી. ૩૨૧ (દિલ્.)નો પરા ૪૨(એ) માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે
 ૨૦૦૨ (૨૪) પી.ટી.સી. ૪૦૫ (દિલ્.) નો પરિચ્છેદ ૪૨(બી) માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે
 ૧૩૨ (૨૦૦૬) ડી.એલ.ટી. ૬૪૧નો પેરા ૪૨(સી) માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો
 ૨૦૦૮ (૩૮) પીટીસી ૭૬ (ડેલ.)નો પરા ૪૨(ડી) માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો
 ૨૦૦૮ (૩૭) પી.ટી.સી. ૨૬૯ મદ્રાસ, પરા ૪૨(એફ) માં ઉલ્લેખિત
 ૨૦૧૧ (૪૭) પીટીસી ૨૦૯ (બોમ.) પરિચ્છેદ ૪૨(જી) માં સંદર્ભિત કરવામાં આવ્યો છે.

૨૦૧૪ (૫૮) પીટીસી ૧ (બોમ.) નો પરા જર(એચ) માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે

દિવાની અપીલી અધિકારક્ષેત્ર : દિવાની અપીલ નં ૧૦૬૪૩-૧૦૬૪૪ સન ૨૦૧૦.

નવી દિલ્હીની દિલ્હી વડી અદાલતના એફ.એ.ઓ. (ઓ.એસ.) નં. ૩૫૯ ઓફ ૨૦૦૭ માં તા. ૧૯.૧૧.૨૦૦૮ના ચુકાદા અને આદેશમાંથી તથા સમીક્ષા અરજીરૂપ આર.પી. નં. ૧૪૭૮૫ ઓફ ૨૦૦૮ માં તા. ૧૭.૧૨.૨૦૦૮ના આદેશમાંથી.

સાથે

નાગરિક અપીલ નં. ૪૯૧૨ સન ૨૦૧૫.

ટી. આર. અંધ્યારુજિના, સુધીર ચંદ્ર, ધ્રુવ આનંદ, લક્ષ્મી, તન્વી મિશ્રા, અંશુમાન ઉપાધ્યાય, રવિન ગાર્ગોટિયા, સૌમિર ઘોષાલ, વિકાસ સિંહ જાંગરા, અનુરાધા સલ્હોત્રા, કે. વી. મોહન, સુમિત વધવા, ચતિન ગ્રોવર, મનમીત અરોરા, ફરિયા ખાન, કવિતા વાડિયા, શશાંક ત્રિપાઠી, ઈ. સી. અગરવાલા, હાજર રહેલ પક્ષકારો માટે.

અદાલતનો ચુકાદો નીચે મુજબ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો હતો

અરુણ મિશ્રા, ન્યાયાધીશ.

૧. ૨૦૧૩ ની એસએલપી[સી] નં ૮૨૫૩ માં અપીલ માટે પરવાનગી મંજૂર કરવામાં આવે છે.

૨. અપીલોમાં, વિચારણા માટે ઉદ્ભવતો પ્રશ્ન એ છે કે ફરિયાદી દ્વારા દાવો કયા સ્થાને દાખલ કરી શકાય તે સંબંધે કૉપિરાઈટ અધિનિયમ, ૧૯૫૭ ની કલમ ૬૨ અને ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમ, ૧૯૯૯ ની કલમ ૧૩૪(૨) નું અર્થઘટન શું છે.

૩. સિવિલ અપીલ નં. ૧૦૬૪૩-૪૪/૨૦૧૦માં અરજદાર/અપીલકર્તાએ પ્રતિવાદી નં. ૧ વિરુદ્ધ પરવાનો મેળવ્યા વિના અરજદારના હક્કોના ભંગને અટકાવવા માટે રાહત માગતી દાવો અરજી દાખલ કરી હતી. પ્રતિવાદી મહારાષ્ટ્ર અને મુંબઈમાં એવા સિનેમા હોલોનો

માલિક છે જ્યાં હક્કભંગ થયો હોવાનો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો છે અને દાવાપત્રમાં કરાયેલા આક્ષેપ મુજબ સંપૂર્ણ દાવાનું કારણ મુંબઈ, મહારાષ્ટ્રમાં ઉદ્ભવ્યું છે.

૪. નાગરિક મુકદ્દમો એફ.એ.ઓ. (ઓ.એસ.) નં. ૩૫૯/૨૦૦૭ દિલ્લી સ્થિત વડી અદાલતમાં આ હકીકતના આધારે દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો કે ફરિયાદીનું શાખા કાર્યાલય દિલ્લીમાં આવેલું છે અને ફરિયાદી દિલ્લીમાં વ્યવસાય ચલાવે છે. તેમ છતાં, તે વિવાદાસ્પદ નથી કે ફરિયાદીનું મુખ્ય કાર્યાલય મુંબઈમાં આવેલું છે. પ્રતિવાદીએ દિલ્લી સ્થિત અદાલતના પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્ર અંગે વાંધો ઉઠાવ્યો હતો. વડી અદાલતની એકલપીઠ અને વિભાગીય પીઠે તે વાંધો માન્ય રાખ્યો હતો અને એવો નિર્ધાર કર્યો હતો કે કેસની હકીકતોમાં મુકદ્દમો મુંબઈ સ્થિત અદાલતમાં દાખલ થવો જોઈએ હતો. તેથી, વિવાદિત આદેશને અપીલોમાં પડકારવામાં આવ્યો છે.

૫. એસ.એલ.પી. [સી] નં ૮૨૫૩/૨૦૧૩માંથી ઉદ્ભવેલી નાગરિક અપીલમાં – (એડવાન્સ મેગેઝિન પબ્લિશર્સ ઇન્ક. અને અન્ય વિ. જસ્ટ લાઈફસ્ટાઈલ પ્રા. લિ.), દાવો ટ્રેડ માર્કના ઉલ્લંઘન સંબંધે દાખલ કરવામાં આવ્યો છે. "વોગ ઇન્ડિયા"નું નોંધાયેલ કાર્યાલય મુંબઈમાં છે. સામયિકનું પ્રક્રિયાકરણ અને પ્રકાશન મુંબઈમાં થાય છે. એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે વાદીનું દિલ્લીમાં શાખા કાર્યાલય હોવાથી, તેને ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૪ હેઠળ અધિકારક્ષેત્ર આહ્વાન કરવા પૂરતો આધાર હતો. વાદીએ નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતાના હુકમ ૬ નિયમ ૧૭ હેઠળ અરજીપત્રમાં સુધારો માગતી અરજી દાખલ કરી હતી, જેથી દિલ્લી સ્થિત અદાલતને કેવી રીતે અધિકારક્ષેત્ર પ્રાપ્ત થાય છે તે દર્શાવી શકાય. સામયિક દિલ્લીમાં ગ્રાહકોને વેચવામાં આવે છે અને પરિભ્રમણમાં મૂકવામાં આવે છે. સુધારો માગતી અરજીને વડી અદાલતે પણ નામંજૂર

કરી હતી, કારણ કે મંજૂરી અપાય તો પણ સુધારેલા આક્ષેપો અદાલતને અધિકારક્ષેત્ર પ્રદાન કરતા ન હોત. માત્ર શાખા કાર્યાલયનું સ્થિત હોવું પૂરતું નથી, કારણ કે અરજીપત્ર અનુસાર કોઈ દાવા-કારણ દિલ્લી ખાતે ઉદ્ભવ્યું નથી. વિભાગીય ખંડપીઠે અપીલ મંજૂર કરી હતી અને એકલ ખંડપીઠ દ્વારા પસાર કરાયેલ આદેશને રદ કર્યો હતો, અને સુધારો મંજૂર કર્યો હતો. તે આદેશ એસ.એલ.પી. [સી] નં ૮૨૫૩/૨૦૧૩માં પડકારવામાં આવ્યો છે.

૬. અપીલકર્તાઓનું પ્રતિનિધિત્વ કરતાં વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ટી.આર. અંધ્યારુજીનાએ રજૂ કર્યું હતું કે કૉપિરાઈટ અધિનિયમની કલમ ૬૨(૨) તથા ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૪ હેઠળ, જે નોન-ઓબ્સ્ટાન્ટે જોગવાઈ ધરાવે છે, દીવાની કાર્યવાહી સંહિતા અથવા તે સમય માટે અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈ કાયદાની લાગુ પડતાને અગ્રાહ્ય રાખીને વિશેષ અધિકાર પ્રદાન કરવામાં આવ્યો છે, અને ફરીયાદીને જ્યાં તે પોતાનો વ્યવસાય ચલાવે છે ત્યાં દાવો દાખલ કરવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો છે. દાવાનું કારણને તેની સાથે જોડીને આ અધિકારને ક્ષીણ કરી શકાતો નથી. દીવાની કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૨૦નો અવરોધ લાગુ પડતો નથી. કૉપિરાઈટ અધિનિયમની કલમ ૬૨(૨) તથા ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૪નો દાવાનું કારણ સાથે કોઈ સહસંબંધ નથી અને ફરીયાદી જ્યાં રહે છે અથવા પોતાનો વ્યવસાય ચલાવે છે અથવા વ્યક્તિગત રીતે નફા માટે કામ કરે છે ત્યાં દાવો દાખલ કરી શકાય છે. વડી અદાલતે કરેલી વ્યાખ્યા ઉપરોક્ત જોગવાઈઓના વિરુદ્ધ છે. પ્રતિવાદીની સુવિધા કોઈ સંબંધિત વિચારણા નથી. આ અદાલતનો બંધનકારક નિર્ણય એક્સક્લુઝિવ એસએ એન્ડ અન્ય વિ. યુક્ષર્મા લેબોરેટરીઝ લિ. એન્ડ અન્ય [૨૦૦૪ (૩) એસ.સી.સી. ૬૮૮] નો ભંગ કરવામાં આવ્યો છે. આક્ષેપિત નિર્ણય અગાઉ આપવામાં આવ્યો હોવા

છતાં તે ચુકાદાને ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યો નથી. વધુમાં, આ અદાલતના ધોધા હાઉસ વિ. એસ.કે. માઈંગી [૨૦૦૬ (૯) એસ.સી.સી. ૪૧], ડાબર ઇન્ડિયા લિ. વિ. કે.આર. ઇન્ડસ્ટ્રીઝ [૨૦૦૮ (૧૦) એસ.સી.સી. ૫૯૫] તેમજ દિલ્હી વડી અદાલતના વિવિધ નિર્ણયોમાં, યથાક્રમે, સ્મિથક્લાઈન બીચમ એન્ડ અન્ય વિ. સુનીલ સિંઘી એન્ડ અન્ય [૨૦૦૦ (૧) પી.ટી.સી. ૩૨૧ (ડેલ.)], કેટરપિલર ઇન્ક. વિ. કૈલાશ નિયાની એન્ડ અન્ય [૨૦૦૨ (૨૪) પી.ટી.સી. ૪૦૫ (ડેલ.)], ઇન્ટાસ ફાર્માસ્યુટિકલ્સ લિ. વિ. એલર્ગન ઇન્ક. [૧૩૨ (૨૦૦૬) દિલ્હી લૉ ટાઈમ્સ ૬૪૧] ઉપર પણ આધાર રાખવામાં આવ્યો છે, એ પ્રતિપાદિત કરવા માટે કે ઉપરોક્ત જોગવાઈઓ હેઠળ ફરીયાદી જ્યાં પોતાનો વ્યવસાય ચલાવતો હોય ત્યાં દાવો દાખલ કરવાનું પસંદ કરે છે તે સ્થળે દાવાનું કારણ સંપૂર્ણપણે કે અંશતઃ ઉદ્ભવેલું હોવું આવશ્યક નથી.

૭. સી.એ. નં. ૧૦૬૪૩-૪૪/૨૦૧૦ માં અરજદારો તરફથી વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી સુધીર ચંદ્રાએ રજૂ કર્યું કે, કૉપિરાઈટ અધિનિયમની કલમ ૬૨ અને ટ્રેડમાર્ક્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૪(૨)નું અર્થઘટન કરતાં, સંસદનો આશય શબ્દોના સરળ અને સ્વાભાવિક અર્થમાંથી જાણી લેવો જોઈએ. જ્યાં કાયદાના શબ્દો સ્પષ્ટ અને અસંદિગ્ધ હોય ત્યાં હેડનનો 'મિસચીફનો નિયમ' લાગુ પડતો નથી. કૉપિરાઈટ અધિનિયમની કલમ ૬૨ની બંધારણીય માન્યતા સામે કોઈ પડકાર નથી. તેથી, અદાલત આ જોગવાઈઓને સંકુચિત અર્થ આપવાના સિદ્ધાંતનો આશરો લઈ શકતી નથી. કૉપિરાઈટ અધિનિયમની કલમ ૬૨ એક વિશેષ કાયદાકીય જોગવાઈ છે અને તે વાદીને, જ્યાં તે વ્યવસાય કરે છે અથવા નિવાસ કરે છે, ત્યાં વિશેષ હક પ્રદાન કરે છે. દીવાની કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૨૦ની સ્પષ્ટીકરણને કલમ ૬૨માં સમાવી દેવું કૉપિરાઈટ અધિનિયમના આશયને આંચકો પહોંચાડશે. કાર્યવાહીનું કારણ અથવા

કલમ ૨૦ સી.પી.સી.ની કંપની સંબંધિત સ્પષ્ટીકરણની આવશ્યકતા ઉપરોક્ત જોગવાઈઓમાં ઉમેરી શકાતી નથી. અમુક થોડાક કેસોની હકીકતોને આધારે જોગવાઈઓનું અર્થઘટન કરી શકાય નહીં. કાયદાનું અર્થઘટન વ્યક્તિગત કેસોની હકીકતોથી પર થઈને કરવાનું હોય છે. સંસદમાં થયેલી ચર્ચાઓમાંથી પણ વિધાનમંડળનો આશય સ્પષ્ટ થાય છે અને જ્યાં કાયદો લાંબા સમયથી અમલક્ષેત્રમાં રહ્યો હોય ત્યાં તેને અસ્થિર કરવો જોઈએ નહીં. ધોધા હાઉસ (ઉપરોક્ત) માં આપવામાં આવેલ નિર્ણય અમલક્ષેત્રમાં છે. તેથી, જો ભિન્ન અર્થઘટન કરવાનું હોય, તો મામલો આ સર્વોચ્ચ અદાલતની વધુ વિશાળ ખંડપીઠ સમક્ષ મોકલવો જોઈએ. અડચણ-નિવારક કલમને ક્ષીણ કરી શકાતી નથી.

૮. બીજી તરફ, પ્રતિવાદીઓ તરફથી એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે કોપિરાઈટ અધિનિયમની કલમ ૬૨ અને ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૪ની જોગવાઈઓનો દુરુપયોગ કરીને બહુરાષ્ટ્રીય નિગમોને પ્રતિવાદી/પ્રતિવાદીઓની હેરાનગતિ કરવાની પરવાનગી આપી શકાય નહીં. નિગમ દ્વારા દાવો દાખલ કરવામાં આવ્યો હોવા સંદર્ભે, કલમ ૨૦ અલાગુ ગણાય તેવી નથી. ‘વ્યવસાય ચલાવવો’નો અર્થ વ્યક્તિગત દષ્ટિકોણથી નિર્ધારિત કરી શકાય નહીં. પટેલ રોડવેઝ લિ., બોમ્બે વિ. પ્રસાદ ટ્રેડિંગ કો. [૧૯૯૧ (૪) એસ.સી.સી. ૨૭૦] પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો છે. ઉક્ત જોગવાઈઓનું અર્થઘટન કરતી વખતે સંસદે કોપિરાઈટ અધિનિયમની કલમ ૬૨ અને ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૪ ઘડવા પાછળનો હેતુ ધ્યાનમાં લેવો જરૂરી છે. પ્રતિવાદીઓની હેરાનગતિ અને ઉક્ત જોગવાઈઓના દુરુપયોગને અટકાવવા માટે હેડનના અનિષ્ટ નિવારણના નિયમનો આશરો લેવામાં આવ્યો છે. કોઈ જોગવાઈનું અર્થઘટન કરતી વખતે અસંગત પ્રમાણના પ્રત્યુત્તરરૂપ અનિષ્ટને ટાળવાનું અદાલતનું કર્તવ્ય છે. જાહેર નીતિ અને પક્ષકારોની સુવિધા પણ ધ્યાનમાં

લેવાની રહે છે. જોગવાઈઓનું અર્થઘટન એવું હોવું જોઈએ કે જેથી કઠિનતા અને વિસ્મયજનક પરિણામ ટાળી શકાય. અપીલકર્તાઓએ જેમના પર આધાર મૂક્યો છે તે નિર્ણયો ભિન્ન હોવાનું દર્શાવવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે.

૯. નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૦૮ માં, જ્યાં પ્રતિવાદી રહે છે અથવા દાવાનો દાવાનું કારણ ઉત્પન્ન થયું હોય ત્યાં દાવાઓની સ્થાપના અંગે કલમ ૨૦ હેઠળ જોગવાઈઓ સમાવિષ્ટ છે. નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૨૦ આ પ્રમાણે છે :

"કલમ ૨૦ – અન્ય દાવાઓ તે સ્થળે દાખલ કરવાના જ્યાં પ્રતિવાદીઓ રહેતા હોય અથવા કાર્યવાહીનું કારણ ઊભું થતું હોય. -- ઉપરોક્ત મર્યાદાઓને આધીન રહીને, દરેક દાવો એવી અદાલતમાં દાખલ કરવામાં આવશે કે જેના અધિકારક્ષેત્રની સ્થાનિક સીમાઓની અંદર --

(એ) જ્યાં પ્રતિવાદી, અથવા એકથી વધુ પ્રતિવાદીઓ હોય ત્યાં દરેક પ્રતિવાદી, દાવાની શરૂઆતના સમયે, વાસ્તવમાં અને સ્વેચ્છાએ નિવાસ કરે છે, અથવા વ્યવસાય ચલાવે છે, અથવા વ્યક્તિગત રીતે લાભાર્થે કાર્ય કરે છે; અથવા

(બી) પ્રતિવાદીઓ પૈકી કોઈપણ એક, જ્યાં એકથી વધુ પ્રતિવાદીઓ હોય, ત્યાં દાવાની શરૂઆત સમયે, વાસ્તવમાં અને સ્વેચ્છાએ નિવાસ કરતો હોય, અથવા વ્યવસાય ચલાવતો હોય, અથવા વ્યક્તિગત રીતે લાભાર્થે કાર્ય કરતો હોય, શરતે કે આવા કેસમાં અથવા તો અદાલતની મંજૂરી આપવામાં આવી હોય, અથવા ઉપરોક્ત મુજબ જે પ્રતિવાદીઓ નિવાસ કરતા નથી, અથવા વ્યવસાય ચલાવતા નથી, અથવા વ્યક્તિગત રીતે લાભાર્થે કાર્ય કરતા નથી, તેઓ આવા સંસ્થાપન માટે અનુમતિ આપતા હોય; અથવા

(સી) દાવાનું કારણ, સંપૂર્ણપણે અથવા અંશતઃ, ઉદ્ભવે છે.

[સ્પષ્ટીકરણ]. : કોઈ નિગમ ભારતમાં તેના એકમાત્ર અથવા મુખ્ય કાર્યાલયે વ્યવસાય ચલાવે છે એવું માનવામાં આવશે, અથવા જ્યાં તેના કોઈ અધીનસ્થ કાર્યાલય પણ આવેલું હોય તેવા કોઈ સ્થળે ઉદ્ભવેલા દાવાનું કારણના સંદર્ભમાં, તેવા સ્થળે."

૧૦. કૉપિરાઈટ્સ સંબંધિત કાયદામાં સુધારો કરવા અને તેનું એકત્રીકરણ કરવા માટે, આ બાબત સંયુક્ત સમિતિને મોકલવામાં આવી હતી. ગૃહોની સંયુક્ત સમિતિએ એવો અહેવાલ રજૂ કર્યો હતો જેમાં એ જોગવાઈનો હેતુ સમાવાયો હતો કે કલમ ૬૨ની જોગવાઈઓનો ઉદ્દેશ એવો છે કે ઘણા લેખકો ઉદ્ધંધન સંબંધિત કાર્યવાહી દાખલ કરવામાંથી તેથી વિમુખ થાય છે કે જે અદાલતમાં આવી કાર્યવાહી દાખલ કરવી હોવી જોઈએ તે તેમના સામાન્ય નિવાસસ્થાનથી ઘણાં અંતરે આવેલ હોય છે. આવા અવરોધો દૂર થવા જોઈએ અને કાર્યવાહી એવી સ્થાનિક અદાલતમાં દાખલ કરી શકાય જ્યાં કાર્યવાહી દાખલ કરનાર વ્યક્તિ સામાન્ય રીતે નિવાસ કરતી હોય, વ્યવસાય કરતી હોય વગેરે. ઉક્ત સમિતિના અહેવાલની કલમ ૬૧ નીચે ઉદ્ઘૃત કરવામાં આવે છે :

"કલમ ૬૧ (મૂળ કલમ ૬૫). --મૂળ કલમ ૬૫ ની ઉપ-કલમ (૨) કાઢી નાખવામાં આવી છે અને તેના સ્થાને નવી ઉપ-કલમ મૂકવામાં આવી છે. સમિતિનું માનવું છે કે મૂળ ઉપ-કલમ (૨) ની જોગવાઈઓ વાસ્તવમાં પ્રતિલિપ્યાધિકારનું નોંધણીકરણ ફરજિયાત બનાવી દેશે અને પ્રતિલિપ્યાધિકારના માલિકને તેના અધિકારોનો ઉપયોગ કરવામાં અયોગ્ય પ્રતિબંધરૂપ બનશે. સમિતિના મત મુજબ અનેક લેખકો ભંગના દાવા શરૂ કરવામાંથી વિમુખ રહે છે કારણ કે આવા દાવા જે અદાલતમાં દાખલ કરવાના હોય છે તે તેમની સામાન્ય વસવાટની જગ્યાથી નોંધપાત્ર અંતરે આવેલ હોય છે. સમિતિનું માનવું છે કે આ અવરોધ દૂર કરવો જોઈએ અને તે મુજબ નવી ઉપ-કલમ (૨) માં એવી જોગવાઈ કરવામાં

આવે છે કે ભંગ સંબંધિત દાવા તે જિલ્લા અદાલતમાં દાખલ કરી શકાય જ્યાંની અધિકારક્ષેત્રની સ્થાનિક મર્યાદાઓની અંદર તે વ્યક્તિ, જે કાર્યવાહી શરૂ કરે છે, સામાન્ય રીતે વસવાટ કરે છે, વ્યવસાય કરે છે, વગેરે." (ભાર મૂકેલો અમારાથી)

કોપિરાઈટ અધિનિયમની કલમ ૬૨ નીચે ઉદ્ધૃત કરવામાં આવે છે :

"૬૨. આ અધ્યાય હેઠળ ઉદ્ભવતી બાબતો પર અદાલતની અધિકારિતા.

--

(૧) આ પ્રકરણ હેઠળ કોઈપણ કૃતિમાં કોપિરાઈટના ઉલ્લંઘન અથવા આ અધિનિયમ દ્વારા પ્રદાન કરવામાં આવેલા અન્ય કોઈ અધિકારના ઉલ્લંઘન સંબંધિત ઉદ્ભવતા દરેક દાવા અથવા અન્ય દીવાની કાર્યવાહી, અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી જિલ્લા અદાલતમાં દાખલ કરવામાં આવશે.

(૨) ઉપકલમ (૧)/હેતુસર, "અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી જિલ્લાની અદાલત" માં, નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૦૮ (૧૯૦૮ નો ૫), અથવા તે સમયે અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈ કાયદામાં રહેલ કોઈપણ જોગવાઈ હોવા છતાં, એવી જિલ્લાની અદાલતનો સમાવેશ થશે કે જેના સ્થાનિક અધિકારક્ષેત્રની મર્યાદાઓની અંદર, દાવો અથવા અન્ય કાર્યવાહી દાખલ કરતી વખતે, દાવો અથવા અન્ય કાર્યવાહી દાખલ કરનાર વ્યક્તિ અથવા, જ્યાં આવી વ્યક્તિઓ એકથી વધુ હોય, તેમાંની કોઈપણ વ્યક્તિ વાસ્તવમાં અને સ્વૈચ્છિક રીતે રહેતી હોય અથવા વ્યવસાય કરતી હોય અથવા વ્યક્તિગત રીતે આવક માટે કામ કરતી હોય."

અધિનિયમની ધારા ૧૩૪ પણ નીચે ઉતારવામાં આવે છે :

"૧૩૪. ઉલ્લંઘન વગેરે અંગેનો દાવો જિલ્લાની અદાલત સમક્ષ દાખલ કરવો.

(૧) કોઈ દાવો નહીં--

(એ) નોંધાયેલ વેપારચિહ્નના ઉદ્ધન માટે; અથવા

(બી) કોઈ નોંધાયેલ વેપારચિહ્નમાંના કોઈપણ અધિકારને સંબંધિત હોય;
અથવા

(સી) પ્રતિવાદી દ્વારા વાદીના વેપારચિહ્ન સાથે સરખું અથવા ભ્રમજનક રીતે સમાન કોઈપણ વેપારચિહ્નના ઉપયોગથી ઉત્પન્ન થતા પાસિંગ ઑફ માટેનો દાવો, તે વેપારચિહ્ન નોંધાયેલ હોય કે અનોધાયેલ, એવા દાવાની સુનાવણી કરવાની અધિકારિતા ધરાવતી જિલ્લા અદાલતથી નીચલી કોઈપણ અદાલતમાં દાખલ કરવામાં આવશે નહીં.

(૨) ઉપકલમ (૧) ની કલમો (એ) અને (બી)/હેતુસર, "અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી જિલ્લા અદાલત" માં, નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૦૮ (૧૯૦૮ નું ૫) અથવા હાલ અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈ કાયદામાં સમાવિષ્ટ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, એવી જિલ્લા અદાલતનો સમાવેશ થશે કે જેના અધિકારક્ષેત્રની સ્થાનિક મર્યાદાઓની અંદર, દાવા અથવા અન્ય કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવે તે સમયે, દાવો અથવા કાર્યવાહી શરૂ કરનાર વ્યક્તિ, અથવા જ્યાં આવી વ્યક્તિઓ એકથી વધુ હોય ત્યાં તેમની પૈકી કોઈ એક, વાસ્તવમાં અને સ્વૈચ્છિક રીતે નિવાસ કરે છે અથવા ધંધો કરે છે અથવા વ્યક્તિગત રીતે લાભાર્થે કામ કરે છે.

સ્પષ્ટીકરણ.-- ઉપકલમ (૨)/હેતુઓ માટે, "વ્યક્તિ" માં નોંધાયેલ માલિક અને નોંધાયેલ વપરાશકર્તાનો સમાવેશ થાય છે."

૧૧. કૉપિરાઈટ અધિનિયમ સંબંધિત સંસદીય ચર્ચાઓનો નીચેનો ભાગ આધારરૂપ માનવામાં આવ્યો છે :

"શ્રી પી. ત્રિકમદાસ: સામાન્ય રીતે, તેનો સમાવેશ તે અદાલતના અધિકારક્ષેત્રમાં થવો જોઈએ જ્યાં ઉદ્ધનકારી નકલ પ્રકાશિત કરવામાં આવી હોય. પરંતુ સંસદને કાયદો બનાવવામાં કોઈ અડચણ નથી, જેમ કે

ઉદાહરણ તરીકે છૂટાછેડાના મામલામાં, અને એમ કહેવામાં કે દાવા માટેનું કારણ તે કોઈપણ સ્થાને પણ ઉદ્ભવી શકે છે જ્યાં લેખક નિવાસ કરે છે અથવા જ્યાં મૂળ પ્રકાશન થયું હોય, જેથી તમે ઉદ્બંધનકારને તે અદાલતમાં ખેંચી લઈ જઈ શકો. ઉદ્બંધનકારનો સામનો કરતાં કરતાં બીજાને સમગ્ર દેશમાં દોડધામ કરાવવાના બદલે, હકભંગ પામેલા પક્ષકાર-લેખકને લેખક જ્યાં નિવાસ કરે છે અથવા જ્યાં પ્રથમ નકલ પ્રકાશિત કરવામાં આવી હતી તે સ્થળે મુખ્ય વ્યક્તિ સામે દાવો દાખલ કરવાનો અધિકાર આપવામાં આવી શકે.

ડૉ. રઘુબીર સિંહ: તો તમે તે બાબતે સહમત છો—

શ્રી પી. ત્રિકમદાસ: હા, અને મને તે પ્રશ્ન પૂછવા બદલ હું આપનો આભારી છું.

ડૉ. રઘુબીર સિંહ: શું શ્રી મસાણી પણ તેનું સમર્થન કરે છે—

શ્રી મસાણી : હા.

શ્રી પી. ત્રિકમદાસ: તે ઈચ્છનીય છે, તેમજ આ કારણે પણ કે જ્યારે ભંગકર્તાને ખબર હોય કે તેને તે લેખક રહે છે તેવી અથવા જ્યાં પુસ્તકનું પ્રથમ પ્રકાશન થયું હોય તેવી વડી અદાલતમાં, થોડાં સો માઈલ દૂર સુધી જવું પડી શકે, ત્યારે તે તેના પર પ્રતિબંધક અસરરૂપ બની શકે."

૧૨. કૉપિરાઈટ અધિનિયમની કલમ ૬૨ અને ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૪ ની ભાષાને જોતાં, એવો વધારાનો મંચ ઉપલબ્ધ કરવામાં આવ્યો છે કે જેમાં એવી જિલ્લા અદાલતનો સમાવેશ થાય છે, જેના સ્થાનિક અધિકારક્ષેત્રમાં અરજદાર વાસ્તવમાં અને સ્વૈચ્છિક રીતે રહે છે અથવા વ્યવસાય ચલાવે છે અથવા વ્યક્તિગત રીતે ઉપાર્જન માટે કાર્ય કરે છે. આ જોગવાઈઓનો હેતુ અરજદારને તે સ્થળે દાવો દાખલ કરવાની સગવડ આપવાનો હતો જ્યાં તે અથવા તેઓ રહેતા હોય અથવા વ્યવસાય

ચલાવતા હોય; તેમને એવો અધિકાર આપવાનો નહોતો કે તેઓ પ્રતિવાદીને તે સ્થળથી પણ વધુ દૂર ખેંચી લઈ જાય, જેમ હાલના કેસોમાં કરવામાં આવી રહ્યું છે. અમારી મતે, "દીવાની કાર્યવાહી સંહિતામાં સમાવિષ્ટ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં" એવો પ્રયોગ દીવાની કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૨૦ ની જોગવાઈઓની લાગુપડતાને દૂર કરતો નથી અને સ્પષ્ટ છે કે અરજદારને એવો વધારાનો ઉપાય આપવામાં આવ્યો છે કે જેથી તે, પરિસ્થિતિ મુજબ, જ્યાં રહે છે અથવા વ્યવસાય ચલાવે છે વગેરે ત્યાં દાવો દાખલ કરી શકે. દીવાની કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૨૦ અરજદારને તે સ્થળે દાવો દાખલ કરવા સક્ષમ બનાવે છે જ્યાં પ્રતિવાદી રહે છે અથવા જ્યાં દાવાનું કારણ ઉત્પન્ન થયું હોય. કલમ ૨૦(એ) અને કલમ ૨૦(બી) સામાન્ય રીતે તે સ્થળ નક્કી કરે છે જ્યાં પ્રતિવાદી અથવા તેમનામાંનો કોઈ રહે છે, વ્યવસાય ચલાવે છે અથવા વ્યક્તિગત રીતે ઉપાર્જન માટે કાર્ય કરે છે. દીવાની કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૨૦(સી) અરજદારને ત્યાં દાવો દાખલ કરવા સક્ષમ બનાવે છે જ્યાં દાવાનું કારણ સંપૂર્ણપણે અથવા અંશતઃ ઉત્પન્ન થાય છે. કલમ ૨૦ ની સ્પષ્ટીકરણમાં એવો ઉમેરો કરવામાં આવ્યો છે કે કંપની ભારત ખાતેના તેના એકમાત્ર અથવા મુખ્ય કચેરીના સ્થળે વ્યવસાય ચલાવતી હોવાનું માનવામાં આવશે અથવા જ્યાં કોઈ દાવાનું કારણ ઉત્પન્ન થાય છે એવા સ્થળના સંદર્ભમાં, જો ત્યાં તેની ગૌણ કચેરી હોય તો તે સ્થળે પણ એમ માનવામાં આવશે. તેથી, 'કંપની' સામે તેના એકમાત્ર અથવા મુખ્ય કચેરી ધરાવતા સ્થળે દાવો લાવી શકાય છે અને જ્યાં દાવાનું કારણ સંપૂર્ણપણે અથવા અંશતઃ ઉત્પન્ન થાય છે એવા સ્થળે, જો ત્યાં તેની ગૌણ કચેરી પણ હોય, ત્યાં પણ દાવો લાવી શકાય છે.

૧૩. સિવિલ પ્રોસિજર કોડ, ૧૮મી આવૃત્તિમાં વિદ્વાન લેખક મુદ્દાએ નોંધ્યું છે કે કલમ ૨૦ના ખંડો (એ) થી (સી) હેઠળ, વાદીને દાવો દાખલ

કરવા માટે અધિકારક્ષેત્રની પસંદગીનો વિકલ્પ હોય છે. સિવિલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૨૦ની સ્પષ્ટીકરણનો આશય એવો છે કે જ્યાં દાવાનું કારણ સંપૂર્ણપણે અથવા આંશિક રીતે ઉદ્ભવે છે તે સ્થળે એકવાર નિગમનું અનુગામી કાર્યાલય હોય, ત્યારે તે એવું કહી સાંભળવામાં આવી શકશે નહીં કે તે સ્થળે તે વેપાર-ધંધો ચલાવતું ન હોવાથી તેની સામે ત્યાં દાવો લાવી શકાય નહીં. સ્પષ્ટીકરણમાં, જ્યાં નિગમનું અનુગામી કાર્યાલય આવેલું છે તે સ્થળને દાવાનું કારણ સાથે જોડવામાં આવ્યું છે, તે વિધાનમંડળના આશયને પ્રતિબિંબિત કરે છે અને એવો સ્થળ દાવો દાખલ કરવાનો સ્થળ ગણાવાનો હોય છે, મુખ્ય વ્યવસાયસ્થળ નહીં. સામાન્ય રીતે, દાવો નિગમના મુખ્ય વ્યવસાયસ્થળ આવેલું હોય તે સ્થળે દાખલ થવો જોઈએ.

૧૪. સ્પષ્ટીકરણમાં આવેલ 'કોર્પોરેશન' નો અર્થ માત્ર વૈધાનિક નિગમ જ નહીં, પરંતુ કંપનીઝ એક્ટ હેઠળ નોંધાયેલી કંપનીઓ પણ થાય છે, એમ આ અદાલતે પટેલ રોડવેઝ લિ. બોમ્બે વિ. પ્રસાદ ટ્રેડિંગ કો. વગેરે [૧૯૯૧ (૪) એસ.સી.સી. ૨૭૦] અને ન્યૂ મોગા ટ્રાન્સપોર્ટ કો., તેના પ્રોપ્રાયટર મારફતે વિ. યુનાઈટેડ ઇન્ડિયા ઇન્શ્યોરન્સ કો. લિ. અને અન્ય [૨૦૦૪ (૪) એસ.સી.સી. ૬૭૭] માં ઠરાવ્યું છે. કંપનીનું નિવાસસ્થાન તેના મુખ્ય વ્યવસાયસ્થળની સ્થિતિથી નિશ્ચિત થાય છે, એમ જોન્સ વિ. સ્કોટિશ એક્સિડેન્ટ ઇન્શ્યોરન્સ કો. (૧૮૮૬) ૧૭ ક્યુ.બી.ડી. ૪૨૧ માં ઠરાવવામાં આવ્યું હતું. કંપનીઝ એક્ટ હેઠળ નોંધાયેલી કંપનીઓના મામલે, નિયંત્રણકારી સત્તાનો ઉપયોગ હકીકતમાં સામાન્ય રીતે તેના નોંધાયેલ કાર્યાલય ખાતે કરવામાં આવે છે, અને તેથી તે કાર્યાલય માત્ર અધિનિયમના હેતુઓ માટે જ નહીં, પરંતુ અન્ય હેતુઓ માટે પણ મુખ્ય વ્યવસાયસ્થળ ગણાય છે, એમ વોટકિન્સ વિ. સ્કોટિશ ઇમ્પિરિયલ ઇન્શ્યોરન્સ કો. (૧૮૮૯) ૨૩ ક્યુ.બી.ડી. ૨૮૫ માં ઠરાવવામાં આવ્યું

હતું. કોઈ કંપનીને પચાસ ભિન્ન અધિકારક્ષેત્રોમાં અનુગામી અથવા શાખા કાર્યાલયો હોઈ શકે છે અને ત્યાં ઉદ્ભવેલા દાવાનું કારણના સંબંધમાં તેવા કોઈપણ એક અધિકારક્ષેત્રમાં તેના વિરુદ્ધ દાવો લાવવામાં આવી શકે છે, એમ પિપલ્સ ઇન્શ્યોરન્સ કો. વિ. બેનોય ભૂષણ [એ.આઈ.આર. ૧૯૪૩ કલ. ૧૯૦]; હોમ ઇન્શ્યોરન્સ કો. વિ. જગતજિત શુગર મિલ્સ કો. [એ.આઈ.આર. ૧૯૫૨ પંજ. ૧૪૨]; અને પ્રેગ ઓઈલ મિલ્સ ડેપો વિ. ટ્રાન્સપોર્ટ કોર્પન. ઓફ ઇન્ડિયા [એ.આઈ.આર. ૧૯૭૮ ઓરી. ૧૬૭] માં ઠરાવવામાં આવ્યું છે.

૧૫. દાવો દાખલ થવા માટે દાવાનું કારણનો ઉદ્ભવ અનિવાર્ય પૂર્વશરત છે. દાવાનું કારણ એ તથ્યોનો સમૂહ છે, જેને વાદીને રાહત મંજૂર કરવા માટે સાબિત કરવો આવશ્યક છે. દાવાનું કારણનો અર્થ માત્ર અધિકારભંગ સુધી મર્યાદિત નથી, પરંતુ જે મહત્વના તથ્યોના આધારે અધિકાર સ્થાપિત થાય છે, તે પણ તેમાં આવરી લેવાય છે. સી.પી.સી.ની કલમ ૨૦, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, એવી પરિસ્થિતિમાં અદાલતોના પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્રને માન્યતા આપે છે જ્યાં દાવાનું કારણ સંપૂર્ણપણે અથવા અંશતઃ ઉદ્ભવે છે. દરેક મામલામાં એ નક્કી કરવું રહે છે કે કોઈ નિશ્ચિત સ્થળે દાવાનું કારણ સંપૂર્ણપણે અથવા અંશતઃ ઉદ્ભવે છે કે નહીં. જેમ કે આ અદાલતે રાજસ્થાન વડી અદાલત એડવોકેટ્સ એસોસિયેશન વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય [એ.આઈ.આર. ૨૦૦૧ એસ.સી. ૪૧૬] મામલે ઠરાવ્યું છે. તેથી, વાદી તે સ્થળે પણ દાવો દાખલ કરી શકે છે જ્યાં દાવાનું કારણ સંપૂર્ણપણે અથવા અંશતઃ ઉદ્ભવે છે.

૧૬. સી.પી.સી. ની કલમ ૨૦, કૉપિરાઈટ અધિનિયમની કલમ ૬૨ અને ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૪માં સમાવાયેલ જોગવાઈઓ તથા ઉત્તરવર્તી જોગવાઈઓ જે હેતુથી અમલમાં લાવવામાં આવી છે, તેનો યોગ્ય અને ગંભીર વિચાર કરતાં સ્પષ્ટ થાય છે કે જો દાવાનું કારણ

સંપૂર્ણપણે અથવા ભાગે ત્યાં ઊભું થયું હોય, જ્યાં વાદી રહે છે અથવા તેનું મુખ્ય કચેરીસ્થાન છે/તે વ્યવસાય કરે છે અથવા વ્યક્તિગત રીતે ઉપાર્જનાર્થે કામ કરે છે, તો તેવા સ્થળે/સ્થળોએ દાવો દાખલ કરી શકાય છે. વાદી(ઓ) એ હકીકતથી પર કે દાવાનું કારણ તેવા સ્થળે ઊભું થયું નથી જ્યાં તે/તેઓ રહે છે અથવા તેમમાંથી કોઈ એક રહે છે, વ્યવસાય કરે છે અથવા વ્યક્તિગત રીતે ઉપાર્જનાર્થે કામ કરે છે, ત્યાં પણ જ્યાં તે રહે છે, વ્યવસાય કરે છે અથવા વ્યક્તિગત રીતે ઉપાર્જનાર્થે કામ કરે છે, તે સ્થળે દાવો સ્થાપિત કરી શકે છે. તેમ છતાં, આવા સ્થળે દાવો સ્થાપિત કરવાનો આ અધિકાર કેટલાક પ્રતિબંધોને આધીન રીતે વાંચવાનો રહેશે, જેમ કે જ્યાં વાદી કોઈ નિશ્ચિત સ્થળે રહે છે અથવા વ્યવસાય કરે છે/તેનું મુખ્ય કાર્યાલય છે અને તેવા સ્થળે દાવાનું કારણ પણ સંપૂર્ણપણે અથવા ભાગે ઊભું થયું હોય, ત્યાં વાદી એ બહાને કે તે અન્ય દૂરવર્તી સ્થળોએ પણ વ્યવસાય કરે છે, આવા સ્થળને અવગણી શકતો નથી. કૉપિરાઈટ અધિનિયમ અને ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમમાં આવી જોગવાઈ ઉમેરવાનો મૂળ આશય વાદીની સુવિધા છે. પક્ષકારોની સુવિધાનો નિયમ સી.પી.સી. ની કલમ ૨૦માં પણ વૈધાનિક અભિવ્યક્તિ પામેલ છે. જોગવાઈઓનું અર્થઘટન એવું હોવું જોઈએ કે જે પક્ષકારોને અસુવિધા થવાની કુપરીણતિને અટકાવે.

૧૭. કૉપિરાઈટ અધિનિયમ અને ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમમાં સામેલ કરવામાં આવેલી ઉપરોક્ત જોગવાઈઓનો અભિપ્રાય એવો છે કે વાદીને તે જ્યાં રહે છે, વ્યવસાય કરે છે અથવા વ્યક્તિગત રીતે ઉપાર્જન માટે કાર્ય કરે છે ત્યાં એક મંચ ઉપલબ્ધ કરાવવો. હેતુ એ સુનિશ્ચિત કરવાનો છે કે વાદી ભંગ સંબંધિત કાર્યવાહી દાખલ કરવામાંથી માત્ર એટલા માટે વિમુખ ન થાય કે “જે અદાલતમાં કાર્યવાહી દાખલ કરવાની હોય તે તેમની સામાન્ય નિવાસસ્થાનની જગ્યાથી નોંધપાત્ર અંતરે આવેલ છે”. સામાન્ય

નિવાસસ્થાન અથવા મુખ્ય વ્યવસાય સ્થળ ન હોય તેવી જગ્યાએ જવાનું, નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતા કલમ ૨૦ દ્વારા વાદી માટે જે અવરોધ સર્જાતો હતો, તે કૉપિરાઇટ અધિનિયમ અને ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમની ઉપરોક્ત જોગવાઈઓના બળે દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો. જ્યાં નિગમનું સામાન્ય નિવાસસ્થાન/મુખ્ય વ્યવસાય સ્થળ આવેલ હોય અને દાવાનું કારણ પણ એ જ સ્થળે ઉદ્ભવ્યું હોય, ત્યાં તેને દાવો તે જ સ્થળે દાખલ કરવો પડે અને અન્ય સ્થળોએ નહીં. કૉપિરાઇટ અધિનિયમની કલમ ૬૨ અને ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૪નો ક્યારેય એવો આશય ન હતો કે તેવા ક્ષેત્રમાં તેઓ અમલમાં આવે જ્યાં વાદીનું મુખ્ય વ્યવસાય સ્થળ કોઈ નિશ્ચિત સ્થળે હોય અને દાવાનું કારણ પણ એ જ સ્થળે ઉદ્ભવ્યું હોય, જેથી તેને માત્ર તેનું અધીનસ્થ કાર્યાલય ત્યાં આવેલ છે તે કારણે, ભલે તે સ્થળે દાવાનું કોઈ કારણ ઊભું ન થયું હોય, દૂરના સ્થળે દાવો દાખલ કરવાની મંજૂરી મળી જાય. આવી વ્યાખ્યા ભારે અહિતકારક ઠરે અને આ રીતે ઘડાયેલી જોગવાઈઓના મૂળ વિધાનલક્ષી અભિપ્રાયના સર્વથા વિરુદ્ધ ઠરે.

૧૮. અમારી મત મુજબ, એવા કેસમાં જ્યાં દાવાનો કારણ તે સ્થળે ઊભો થયો હોય જ્યાં વાદી નિવાસ કરે છે, અથવા જ્યાં આવા એકથી વધુ વ્યક્તિઓ હોય અને તેઓમાંનો કોઈપણ વાસ્તવમાં અથવા સ્વેચ્છાએ નિવાસ કરતો હોય, અથવા ધંધો ચલાવતો હોય, અથવા વ્યક્તિગત રીતે લાભાર્થે કાર્ય કરતો હોય, ત્યાં તે સ્થળની અધિકારિતા સ્વીકાર્ય બનશે અને તેવા બીજા સ્થળની અધિકારિતાને અપવર્જિત કરશે જ્યાં દાવાનો કારણ ઊભો થયો નથી, ભલે એવા સ્થળે, અધિનસ્ત કચેરી હોવાના કારણે, દાવો અથવા અન્ય કાર્યવાહી સ્થાપિત કરનાર વાદી ધંધો ચલાવતો હોય અથવા વ્યક્તિગત રીતે લાભાર્થે કાર્ય કરતો હોય.

૧૯. તે જ સમયે, કૉપિરાઈટ અધિનિયમની કલમ ૬૨ અને ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૪ ની જોગવાઈઓએ તે સ્થાને, જ્યાં વાદી અથવા તેમાંનો કોઈ એક સામાન્ય રીતે રહે છે, વ્યવસાય કરે છે અથવા વ્યક્તિગત રીતે ઉપાર્જન માટે કાર્ય કરે છે, ત્યાં દાવો કરવાનો અવરોધ દૂર કર્યો છે, ભલે કાર્યવાહીના કારણનું પૂર્ણપણે અથવા અંશતઃ ઉદ્ભવ અન્યત્ર થયો હોય. અમે ઉપરોક્ત હદ સુધી સહમત છીએ કે સી.પી.સી.ની કલમ ૨૦ હેઠળ વાદીને તે અદાલતમાં દાવો દાખલ કરવામાં જે અડચણ હતી, જ્યાં પ્રતિવાદી રહે છે અથવા વ્યવસાય કરે છે અથવા જ્યાં કાર્યવાહીના કારણનું પૂર્ણપણે અથવા અંશતઃ ઉદ્ભવ થાય છે, તે દૂર કરવામાં આવી છે. પરંતુ આ અધિકાર એ શરતને આધિન છે કે જ્યાં વાદી રહે છે અથવા તેનું મુખ્ય વ્યવસાયસ્થળ/વ્યવસાયનું સ્થળ છે અથવા તે વ્યક્તિગત રીતે ઉપાર્જન માટે કાર્ય કરે છે અને ત્યાં જ કાર્યવાહીના કારણનું પણ ઉદ્ભવ થયું હોય, ત્યાં દાવો તે જ સ્થાને દાખલ થવો જોઈએ, અન્ય તેવા સ્થળોએ નહીં જ્યાં વાદીની શાખા કચેરીઓ વગેરે આવેલી હોય.

૨૦. તેમાં કોઈ શંકા નથી કે કૉપિરાઈટ અધિનિયમની કલમ ૬૨ અને ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૪ માં વપરાયેલા શબ્દો, 'સી.પી.સી. અથવા તે સમયે અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈ કાયદામાં સમાવેશ થયેલ કોઈપણ બાબત છતાં', આ બાબત પર ભાર મૂકે છે કે, જો વાદીએ જે અદાલતમાં દાવો દાખલ કર્યો છે તેની સ્થાનિક હદોમાં તે રહેતો હોય અથવા ધંધો કરતો હોય, તો સી.પી.સી.ની કલમ ૨૦ ની આવશ્યકતાનું પાલન વાદી દ્વારા કરવાનું જરૂરી રહેશે નહીં; પરંતુ, અમારા મતે, તે જ સમયે, વધારાનો મંચ પ્રદાન કરતી જોગવાઈ તરીકે, તેનો એવો અર્થઘટન કરી શકાય નહીં કે તે વાદીને તે સ્થળ સિવાયના અન્ય સ્થળે દાવો દાખલ કરવાની સત્તા આપે છે જ્યાં તે સામાન્ય રીતે રહે છે અથવા તેનું મુખ્ય

કાર્યાલય આવેલું છે અને અનુસંગિક રીતે જ્યાં દાવાનો કારણ સંપૂર્ણપણે અથવા આંશિક રીતે પણ ઉદ્ભવ્યું હોય. અમારી વિચારી-વિમર્શી દષ્ટિએ, આક્ષેપિત ચુકાદાઓ ઉપરોક્ત જોગવાઈઓ હેઠળ કૉપિરાઈટ અધિનિયમ અને ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમના લેખકોને અપાયેલ અધિકાર અને લાભ પ્રદાન કરવાની વધારાની મંચરૂપ અને મૂળભૂત આધારભૂત વ્યવસ્થાને દૂર કરતા નથી.

૨૧. કૉપિરાઈટ અધિનિયમની કલમ ૬૨(૨) અને ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૪ની જોગવાઈઓ સમાન સ્વરૂપની છે. ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૪(૨) ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૪(૧)ની કલમો (એ) અને (બી) પર લાગુ પડે છે. તેથી, "પાસિંગ ઓફ" બાબતે કલમ ૧૩૪(૧)(સી) સંબંધિત દાવો દાખલ કરવાની પ્રક્રિયા સી.પી.સી.ની કલમ ૨૦ દ્વારા યથાવત્ નિયંત્રિત થતી રહે છે.

૨૨. જો અપીલકર્તા દ્વારા સૂચવાયેલ અર્થઘટન સ્વીકારવામાં આવે, તો અનેક અનિષ્ટ પરિણામો ઊભા થઈ શકે; આશય એવો છે કે વાદીએ પ્રતિવાદીને ઉપાયથી વંચિત કરવા અને તેને દૂરના સ્થળે ખેંચીને હેરાન કરવા માટે, પોતાના નિવાસસ્થાનથી અથવા જ્યાં તે વ્યવસાય ચલાવે છે અથવા ઉપાર્જન માટે કામ કરે છે તે સ્થાનથી દૂર આવેલ સ્થળોએ ન જવું જોઈએ. કાનૂની રીતે સ્થિર સિદ્ધાંત એ છે કે જોગવાઈઓનું અર્થઘટન એવું હોવું જોઈએ જે અનિષ્ટને અટકાવે. ઉક્ત સિદ્ધાંતનું સ્પષ્ટીકરણ હેડનના કેસ [૭૬ ઈ.આર. ૬૩૭] માં કરવામાં આવ્યું હતું. અનિષ્ટ નિયમ મુજબ, ચાર મુદ્દાઓ ધ્યાનમાં લેવા જરૂરી છે. કોઈ અધિનિયમનું અર્થઘટન કરતી વખતે, જે સમસ્યા અથવા અનિષ્ટને દૂર કરવા માટે તે અધિનિયમ બનાવવામાં આવ્યો હતો તેની પ્રથમ ઓળખ કરવી જોઈએ અને ત્યારબાદ એવી વ્યાખ્યા સ્વીકારવી જોઈએ જે સમસ્યાને દબાવે અને ઉપાયને આગળ વધારે. જસ્ટિસ જી.પી. સિંહ દ્વારા લખાયેલ ઇન્ટરપ્રિટેશન ઓફ

સ્ટેટ્યુટ્સ, ૧૨મી આવૃત્તિ, પૃષ્ઠ ૧૨૪-૧૨૫ પર હેડનના અનિષ્ટ નિયમનો ઉલ્લેખ આ પ્રમાણે કરવામાં આવ્યો છે :

"(બી) હેડનના કેસનો નિયમ; ઉદ્દેશલક્ષી અર્થઘટન: દોષનિવારણ નિયમ

જ્યારે કોઈ લખાણના અર્થવાળા શબ્દો બે અથવા તેથી વધુ અર્થઘટનો ધારણ કરવા સક્ષમ હોય, ત્યારે આવા શબ્દોના અર્થઘટન માટે "સામાન્ય રીતે તમામ કાયદાઓના (તેઓ દંડાત્મક હોય કે હિતકારી, પ્રતિબંધાત્મક હોય કે સામાન્ય કાયદાનો વ્યાપ વધારનારા હોય)" બાબતે સર્વાધિક દબાવેલો સ્થાપિત નિયમ હેડનના કેસ (૭૬ ઇ.આર. ૬૩૭) માં પ્રતિપાદિત નિયમ છે, જેને "હવે એક શાસ્ત્રીય સિદ્ધાંતનો દરજ્જો પ્રાપ્ત થયો છે [કનાઈલાલ સુર વિ. પરમનિધી સાધુખાન એ.આઈ.આર. ૧૯૫૭ એસ.સી. ૮૦૭]". આ નિયમ, જેને 'ઉદ્દેશ્યમૂલક અર્થઘટન' અથવા 'દોષનિવારણનો નિયમ' તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે [એન્ડર્સન વિ. રાયન ૧૯૮૫ ૨ ઓલ ઇ.આર. ૩૫૫], અધિનિયમનું અર્થઘટન કરતાં ચાર મુદ્દાઓના વિચારને સક્ષમ બનાવે છે: (૧) અધિનિયમ બનાવવામાં પહેલાં કાયદો શું હતો, (૨) કાયદામાં કયો એવો દોષ અથવા ખામી હતો જેના માટે કાયદો કોઈ ઉપાય પૂરું પાડતો ન હતો, (૩) અધિનિયમએ કયો ઉપાય પૂરો પાડ્યો છે, અને (૪) તે ઉપાય પાછળનું કારણ શું છે. ત્યારબાદ આ નિયમ એવો નિર્દેશ આપે છે કે અદાલતોએ એવું અર્થઘટન સ્વીકારવું જોઈએ, જે "દોષને દબાવે અને ઉપાયને પ્રોત્સાહિત કરે". આ નિયમનું સ્પષ્ટીકરણ બેંગલ ઇમ્યુનિટી કો. વિ. સ્ટેટ ઓફ બિહાર [એ.આઈ.આર. ૧૯૫૫ એસ.સી. ૬૬૧] માં એસ. આર. દાસ, સી.જે.આઈ. દ્વારા નીચે મુજબ કરવામાં આવ્યું હતું: "અધિનિયમના અર્થઘટનનો આ એક સુસંગત નિયમ છે, જે ઇંગ્લેન્ડમાં ૧૫૮૪ જેટલા પ્રાચીન સમયથી દબાવેલો સ્થાપિત છે, જ્યારે હેડનનો કેસ (ઉપરોક્ત)

નક્કી થયો હતો, કે સામાન્ય રીતે તમામ કાયદાઓના નિશ્ચિત અને સાચા અર્થઘટન માટે (તેઓ દંડાત્મક હોય કે હિંતકારી, પ્રતિબંધાત્મક હોય કે સામાન્ય કાયદાનો વ્યાપ વધારનારા હોય) ચાર બાબતો ઓળખી અને વિચારવામાં આવવી જોઈએ:

૧મું – અધિનિયમ બનતા પહેલાં સામાન્ય કાયદો શું હતો –

૨મું – એવી કઈ અનિષ્ટતા અને ખામી હતી કે જેના માટે સામાન્ય કાયદાએ કોઈ જોગવાઈ કરી નહોતી –

૩રું – સામાન્ય રાજ્યવ્યવસ્થાના રોગનું નિવારણ કરવા માટે સંસદે કયો ઉપાય નક્કી કર્યો અને નિયુક્ત કર્યો છે, અને

૪થું – ઉપાયનું સાચું કારણ;

અને ત્યારબાદ તમામ ન્યાયાધીશોનું કર્તવ્ય હંમેશા એવો અર્થઘટન કરવાનું છે કે જે અનિષ્ટને દબાવે અને ઉપચારને પ્રોત્સાહન આપે, તેમજ અનિષ્ટની સતત ચાલુ રાખવા માટે કરવામાં આવતી સૂક્ષ્મ કલ્પનાઓ અને ઉપાયચાતુર્યને દબાવે, અને પ્રો પ્રાઈવેટ કોમોડો, તથા અધિનિયમના રચયિતાઓના યથાર્થ આશય અનુસાર, પ્રો બોનો પબ્લિકો, ઉપચાર અને નિવારણને બળ અને જીવંતતા આપે. [બંગાલ ઇમ્યુનિટી કો. વિ. બિહાર રાજ્ય (સુપ્રા)]."

૨૩. ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતના પ્રથમ પાસાને ધ્યાનમાં લેતા, કાયદાની જોગવાઈઓ પસાર થવા અગાઉ અસ્તિત્વમાં રહેલો સામાન્ય કાયદો સી.પી.સી.ની કલમ ૨૦ હતો. તેમાં કલમ ૨૦માં સમાવાયેલ જોગવાઈઓ મુજબ સિવાય વાદીને દાવો દાખલ કરવાની જોગવાઈ નહોતી. હાલના કાયદામાં રહેલી ખામી એ હતી કે નાણાકીય મર્યાદાઓથી પીડાતા લેખકોને તેમના બૌદ્ધિક સંપત્તિ અધિકારોનું રક્ષણ કરવા માટે તેમના નિવાસસ્થાનથી અથવા ધંધાના સ્થળથી દૂર આવેલી જગ્યાએ જવું પડતું

હોવાથી તેમને અસુવિધા/નિરૂત્સાહનો સામનો કરવો પડતો હતો. હાલના કાયદામાં રહેલી ઉક્ત અનિષ્ટતા અથવા ખામી, જેમાં વાદીને તે સામાન્ય રીતે રહે છે અથવા ધંધો કરે છે અથવા વ્યક્તિગત રીતે આવક માટે કાર્ય કરે છે તે સ્થળે દાવો કરવાની જોગવાઈ નહોતી, તેને દૂર કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો. તેથી, કૉપિરાઈટ અધિનિયમની કલમ ૬૨ની જોગવાઈઓ સમાવી ઉપચાર પૂરો પાડવામાં આવ્યો. આ જોગવાઈઓએ વાદીને અથવા તેમાંથી કોઈને ઉપરોક્ત સ્થળોએ દાવો દાખલ કરવાનો અધિકાર આપ્યો. પરંતુ જો તેઓ પહેલેથી જ એ જ સ્થળે રહેતા હોય અથવા ધંધો કરતા હોય અથવા વ્યક્તિગત રીતે આવક માટે કાર્ય કરતા હોય, જ્યાં દાવાનું કારણ સંપૂર્ણ કે આંશિક રીતે ઉદ્ભવ્યું હોય, તો આ જોગવાઈઓએ તેમને ભિન્ન સ્થળે દાવો દાખલ કરવાનો વધારાનો ઉપચાર આપ્યો નથી. આ જોગવાઈઓનો આશય ક્યારેય તે ક્ષેત્રમાં અમલ કરવાનો નહોતો. આ જોગવાઈઓનો અમલ મર્યાદિત હતો અને તેમનો હેતુ સ્પષ્ટપણે વાદીને તે સામાન્ય રીતે રહે છે અથવા ધંધો કરે છે વગેરે, જેમ ઉપર ઉલ્લેખિત છે, તે સ્થળે દાવો દાખલ કરવાની સગવડ આપવાનો હતો, એવા સ્થળોથી દૂર જવાની સગવડ આપવાનો નહોતો. વિધાનમંડળનો ક્યારેય એવો આશય રહ્યો નથી કે વાદીએ તે સ્થળે દાવો દાખલ ન કરવો જોઈએ જ્યાં તે સામાન્ય રીતે રહે છે અથવા તેના મુખ્ય કાર્યાલય અથવા નોંધાયેલ કાર્યાલય ખાતે અથવા જ્યાં તે અન્યથા ધંધો કરે છે અથવા વ્યક્તિગત રીતે આવક માટે કાર્ય કરે છે અને જ્યાં દાવાનું કારણ પણ ઉદ્ભવ્યું છે, અને માત્ર આ બહાને કે વાદી/નિગમ શાખા દ્વારા અથવા અન્ય રીતે તે અન્ય સ્થળે પણ ધંધો કરે છે, પ્રતિવાદીને ખૂબ દૂર આવેલ ગૌણ કાર્યાલય અથવા અન્ય વ્યવસાયસ્થળે ખેંચવો જોઈએ. જો આવી અર્થઘટના સ્વીકારવામાં આવે, તો પ્રતિવાદીઓ તરફથી યોગ્ય રીતે રજૂ કરવામાં આવ્યું તેમ, જોગવાઈનો દુરુપયોગ થશે. નિગમો અને મોટા સમૂહો વગેરેના દેશભરમાં અનેક ગૌણ કાર્યાલયો હોઈ શકે. ભિન્ન

અર્થઘટના તેમને ઉદ્ધંધન સંબંધિત કાર્યવાહી દૂરદરાજના અને તે સ્થળથી અસંબંધિત એવા સ્થાને દાખલ કરવાની મંજૂરી આપશે, જ્યારે વાદી પોતાનો ધંધો જે સ્થળે કરે છે અને જ્યાં દાવાનું કારણ પણ ઉદ્ભવ્યું છે તે સ્થળ તેની સરખામણીએ સંબંધિત હોય છે. વર્તમાન કેસોમાં, મુખ્ય વ્યવસાયસ્થળ સ્વીકાર્ય રીતે મુંબઈમાં છે અને દાવાનું કારણ પણ મુંબઈમાં જ ઉદ્ભવ્યું છે. તેથી, કૉપિરાઈટ અધિનિયમની કલમ ૬૨ અને ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૪ની જોગવાઈઓનો એવો અર્થ કાઢી શકાય નહીં કે ઉપરોક્ત પરિસ્થિતિઓમાં આવા દાવાઓની સુનાવણી કરવા દિલ્હી અદાલતને અધિકારક્ષેત્ર પ્રદાન થાય. દિલ્હી અદાલતને તેની સુનાવણી કરવાનો પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્ર રહેશે નહીં.

૨૪. પ્રતિવાદી પ્રત્યે પ્રતિકૂળ દુરુપયોગ ટાળવો પણ પ્રશ્નગ્રસ્ત જોગવાઈઓ હેઠળ વાદીને ઉપાય આપતી વખતે આવશ્યક છે. કાયદા નિર્માતાઓએ ક્યારેય એવું કલ્પ્યું નહોતું કે, વાદીને જ્યાં હેતુકારક કારણ ઊભું થયું હોય તે સ્થળે, જ્યાં તેનું મુખ્ય કાર્યાલય છે અથવા જ્યાં તે વ્યવસાય કરે છે વગેરે, ત્યાં દાવો દાખલ કરવાનો ઉપાય ઉપલબ્ધ હોવા છતાં, બંને પક્ષોને દૂરના સ્થળે જવા માટે મજબૂર કરવામાં આવે. કૉપિરાઈટ અધિનિયમ અને ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમની જોગવાઈઓ રચયિતાઓ/ટ્રેડ માર્ક ધારકોને તેમના સામાન્ય નિવાસસ્થાને અથવા જ્યાં તેઓ પોતાનો વ્યવસાય કરે છે ત્યાં દાવો દાખલ કરવાની સગવડ આપે છે. કાયદાની આ જોગવાઈઓનો ઉદ્દેશ ક્યારેય પ્રતિવાદી માટે દમનકારી બનવાનો નહોતો. ઉપર ઉદ્ઘૃત સંસદીય ચર્ચાને એ રીતે સમજવાની છે કે દાવો ત્યાં દાખલ થઈ શકે જ્યાં વાદી સામાન્ય રીતે રહે છે અથવા વ્યવસાય કરે છે અથવા વ્યક્તિગત રીતે આવક માટે કાર્ય કરે છે. ચર્ચાનો હેતુ વાદીને અનુકૂળ સ્થળે ઉપાય ઉપલબ્ધ કરાવવાનો હતો; તેને દૂર જવું ન પડે. ચર્ચાનો હેતુ એવો નહોતો કે વાદીને પોતાના

નિવાસસ્થાન/વ્યવસાય સ્થળ વગેરેને છોડીને પ્રતિવાદીને વધુ દૂરના સ્થળે ખેંચી જવાની સગવડ અપાય. આપેલ ઉપાયનો અધિકાર અપરિમિત નથી અને ઉપર ચર્ચા મુજબ, ઉક્ત જોગવાઈઓના દુરુપયોગને રોકવાની આવશ્યકતા હેઠળ તે નિયંત્રિત છે. સંસદનો ક્યારેય એવો આશય નહોતો કે વાદી સંપૂર્ણપણે અસંબંધિત અધિકારક્ષેત્રમાં દાવો દાખલ કરીને વિષયક જોગવાઈઓનો દુરુપયોગ કરે. વર્તમાન મામલાઓમાં, મુખ્ય વ્યવસાયનું સ્થળ મુંબઈ ખાતે છે અને હેતુકારક કારણ પણ મુંબઈ ખાતે જ ઊભું થયું છે, તેમ છતાં દાવો દાખલ કરવા માટે દિલ્હીનું સ્થળ પસંદ કરવામાં આવ્યું છે. એવો પણ કેસ હોઈ શકે કે વાદી મુંબઈ ખાતે વ્યવસાય કરતો હોય અને હેતુકારક કારણ મુંબઈ ખાતે ઊભું થયું હોય. વાદીની શાખા કચેરીઓ કન્યાકુમારીમાં અને પોર્ટ બ્લેરમાં પણ હોય, તો અપીલકર્તાઓએ સૂચવેલ વ્યાખ્યા સ્વીકાર્ય માનીએ તો એવો વાદી પ્રતિવાદીને પોર્ટ બ્લેર અથવા કન્યાકુમારી સુધી ખેંચી જઈને દુરુપયોગ કરી શકે. અધિનિયમના ઉદ્દેશથી વિમુખ એવી રીતેથી આ જોગવાઈઓનું અર્થઘટન થઈ શકતું નથી.

૨૫. એ પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે જ્યારે કાયદાની જોગવાઈના શબ્દો સ્પષ્ટ હોય ત્યારે હેડનનો નિયમ લાગુ પડતો નથી. આ માટે એમ/એસ. હીરાલાલ રતનલાલ વગેરે વગેરે વિ. સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. અને અન્ય વગેરે વગેરે [૧૯૭૩ (૧) એસ.સી.સી. ૨૧૬] ઉપર આધાર મુકવામાં આવ્યો છે, જેમાં નિરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે કે જ્યારે જોગવાઈ અસ્પષ્ટ ન હોય અને જોગવાઈમાંથી વિધાનમંડળનો આશય સ્પષ્ટ થતો હોય, ત્યારે અદાલતે કાયદાની જોગવાઈઓના અર્થઘટનના અન્ય નિયમો, જેમ કે ‘મિસચીફ’ના નિયમ, ની મદદ લેવાની આવશ્યકતા રહેતી નથી. તેમ છતાં, અમારો અભિપ્રાય એવો છે કે જ્યારે બે અર્થઘટનો

શક્ય હોય, ત્યારે અદાલતે તે અર્થઘટન સ્વીકારવું પડે જે અધિનિયમમાં જ નિર્ધારિત હેતુને વધુ પ્રોત્સાહન આપે.

૨૬. પદ્મસુન્દરા રાવ (મૃત) અને અન્ય વિ. તમિલનાડુ રાજ્ય અને અન્ય [એ.આઈ.આર. ૨૦૦૨ એસ.સી. ૧૩૩૪] ઉપર નિર્ભરતા રાખવામાં આવી છે, જેમાં નોંધવામાં આવ્યું છે કે વિધાનમંડળનો આશય વિધાનમંડળે પોતે જ વાપરેલા શબ્દોમાંથી જ શોધવો જરૂરી છે. ગ્રાસિમ ઈન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિ. કલેક્ટર ઓફ કસ્ટમ્સ, બોમ્બે [૨૦૦૨ (૪) એસ.સી.સી. ૨૮૭] ઉપર પણ નિર્ભરતા રાખવામાં આવી છે, જેમાં નોંધવામાં આવ્યું છે કે જ્યાં ક્યાં ભાષા સ્પષ્ટ હોય ત્યાં વિધાનમંડળનો આશય વપરાયેલી ભાષામાંથી જ ગ્રહણ કરવો. એવું કરતાં, શું કહેવામાં આવ્યું છે તેમજ શું કહેવામાં આવ્યું નથી તેની પણ નોંધ લેવાની રહે છે. ઉપરોક્ત સિદ્ધાંત અંગે કોઈ વિવાદ નથી. તેમ છતાં, અધિનિયમનો હેતુ અને વિધાનમંડળનો આશય સ્પષ્ટ છે, જે તેના વિરુદ્ધ છે.

૨૭. ભાગ ૨૧ માં કલમ ૩૧૮ હેઠળ બેનિયન દ્વારા વૈધાનિક અર્થઘટન અંગે ઉદ્દેખ કરવામાં આવ્યો છે કે, જ્યાં અધિનિયમ દ્વારા પ્રદાન કરાયેલ ઉપચારને વ્યાપક રીતે ત્યજી દેવાથી પ્રતિવિપરીત અનિષ્ટતા ઊભી થવાની હોય ત્યાં ઉપચારને મર્યાદિત કરીને કડક અર્થઘટન ટાળી શકાય અથવા ઓછામાં ઓછું ઘટાડવામાં આવી શકે. અદાલતને એવું જણાઈ શકે છે કે અધિનિયમના પરસ્પર વિરુદ્ધ અર્થઘટનોમાંથી કોઈ એકને સ્વીકારવામાં આવે તો તે પોતે જ એક અનિષ્ટતા સર્જે. આવી શક્યતા, પ્રશ્નાધીન અર્થઘટનની લાગુ પડતી સ્થિતિનું તોલમાપ કરતા સમયે, નકારાત્મક પરિબળ તરીકે ગણાશે. અદાલત જાહેર કલ્યાણ ઉપર પડનારા પરિણામોને પણ ધ્યાનમાં રાખે છે. બેનિયનએ આ પ્રમાણે ચર્ચા કરી છે :

'અસંગતતા' વિરુદ્ધ સામાન્ય પૂર્વધારણા
કોઈ 'અસંગત' પરિણામનો આશય રાખવામાં આવ્યો નથી એવી સામાન્ય

પૂર્વધારણા માટે, જેનો એક પાસો હાલની કલમમાં દર્શાવવામાં આવ્યો છે, સંહિતાની કલમ ૩૧૨ જુઓ.

કુપ્રવૃત્તિ 'કુપ્રવૃત્તિ' અંગે, જેના નિવારણ માટે કોઈ અધિનિયમ નિર્દેશિત હોય, કોડ કલમ ૨૮૯ જુઓ.

પ્રતિદોષ નિવારણ સ્પષ્ટ છે કે એવી કલ્પના કરવી વિસ્મયજનક અને અસંગત થશે કે સંસદે માત્ર એક દોષને નાબૂદ કરવાનો જ ઇરાદો રાખ્યો હતો, પરંતુ તે માટે એવા બીજા દોષને સ્થાપિત કરવાની કિંમત પર, જે એટલો જ હાનિકારક હોય અથવા તેથી પણ વધુ વિકટ હોય. ઘણા કાનૂની નિયમોના પ્રતિકૂળ પાર્શ્વપરિણામો હોય છે, અને કાયદાની નીતિ એવી છે કે એવા સંભવિત નિયમોને ત્યજી દેવા જોઈએ, જેમના ગેરલાભો તેમના લાભો કરતાં વધારે હોય.

ઉદાહરણ ૩૧૮.૧ લોર્ડ બિંધમ ઓફ કોર્નહિલે જણાવ્યું:

ન્યાયમૂર્તિશ્રીઓ, કપટ અધિનિયમની ધારા ૪ નો અમલ ૧૬૭૭માં તે સમયની પ્રક્રિયાત્મક ખામીઓથી સહાય પામતી એક અનિષ્ટ પરિસ્થિતિને દૂર કરવા માટે કરવામાં આવ્યો હતો. જલદી જ સ્પષ્ટ બન્યું કે જો સત્તરમી સદીના આ ઉપાયે એક અનિષ્ટ પરિસ્થિતિનો નિવારણ કર્યો હોય, તો તે બીજી એક અનિષ્ટ પરિસ્થિતિ ઊભી કરવા સક્ષમ પણ હતો.

નિયામક અધિનિયમો ઉપચારના કેટલાક પ્રકારો અનિવાર્ય રીતે તેમની પાછળ અનુરૂપ ગેરલાભો સાથે લાવે છે. તેમાંનો એક સર્વાધિક વારંવાર બનતો અને અનિવાર્ય ગેરલાભ એ છે કે નિયામક ઉપાય સાથે સ્વતંત્રતાનો હાસ સંકળાયેલો હોય છે. આવા પરિણામો સ્પષ્ટ છે અને તેમને સંસદની મંજૂરિનો ભાગ તરીકે જ ગણવા જોઈએ.

કડક અર્થઘટન જ્યાં અધિનિયમ દ્વારા પ્રદાન કરાયેલા ઉપાયનું વ્યાપક અર્થઘટન કરવામાં આવે તો પ્રતિ-અનિષ્ટતા ઊભી થતી હોય, ત્યાં અદાલત ઉપાયને મર્યાદિત કરીને તેને ટાળી શકે છે અથવા ઓછામાં ઓછું તેને ઘટાડીને અસર ઓછી કરી શકે છે.

ઉદાહરણ ૩૧૮.૨ ગૃહ હિંસા અને વૈવાહિક કાર્યવાહી અધિનિયમ, ૧૯૭૬ ની કલમ ૧ (હવે રદ થયેલ) દ્વારા કાઉન્ટી અદાલતને હિંસક પતિને વૈવાહિક ગૃહમાંથી બહાર રાખતા આદેશો કરવાની સત્તા આપવામાં આવી હતી. આવા બહિષ્કાર આદેશોની અવધિ માટે કોઈ મર્યાદા નિર્ધારિત કરવામાં આવી નહોતી. અદાલતોનું એવું ઠરાવ હતું કે, કોઈ પુરુષને તેના પોતાના ઘરની બહાર રાખવાથી થતી પ્રતિવિપરીત હાનિ ઘટાડવા માટે, બહિષ્કાર આદેશો માત્ર ટૂંકા ગાળાના સમય માટે જ કરવા જોઈએ. એક મામલામાં વિસ્કાઉન્ટ ડિલહોર્ને એ અનુમાન કાઢ્યું હતું કે ૧૯૭૬ના અધિનિયમનો હેતુ 'તાત્કાલિક રાહત, કાયમી નિવારણ નહીં' એવો હતો. બીજા એક મામલામાં ઓર્મરોડ એલ.જે. એ કહ્યું હતું કે ૧૯૭૬નો અધિનિયમ મૂળભૂત રીતે 'ટૂંકા ગાળાનો ઉપાય' તરીકે માનવામાં આવવાનો હતો.

એવું અદાલતને જણાઈ શકે છે કે કાયદાની જોગવાઈના પરસ્પર વિરોધી અર્થઘટનોમાંથી કોઈ એકને સ્વીકારવામાં આવે તો તે પોતે જ એક અનિષ્ટ પરિસ્થિતિ ઊભી કરશે. પક્ષકારોમાંથી એક દ્વારા આગ્રહપૂર્વક રજૂ કરવામાં આવેલા અર્થઘટનના પરિણામરૂપે બીજા પક્ષકાર પર ગંભીર અન્યાય થવો એ અસામાન્ય વાત નથી. આવી સંભાવના, ચર્ચાસ્પદ અર્થઘટનની લાગુ પડતાશને તોળતી વખતે, એક નકારાત્મક પરિબળ બને છે. અદાલત જાહેર કલ્યાણ પર પડતા પરિણામોને પણ ધ્યાનમાં રાખે છે.

X X X X X

ઘણિવખત એવું માનવું ચુકિતસંગત હોય છે કે જે પ્રતિ-અનિષ્ટતા ઊભી થઈ છે તે સંસદની દૃષ્ટિએ સર્વથા અણધારી હતી. ઘડાયેલો કાયદો, અલિખિત કાયદાની તુલનામાં, આ કારણે દુર્બળ પડે છે કે તેમાં પૂર્વેથી જ અજમાયેલો ન હોય એવો ઉપાય નિર્ધારિત કરવો આવરી લેવાયો હોય છે.....

જોવું આવે છે તેમ, પ્રતિવાદીને થતી આવી પ્રતિવિપરીત હાનિકારક સ્થિતિનો સંસદ દ્વારા પૂર્વાનુમાન કરવામાં આવ્યું નહોતું અને આવી પ્રતિવિપરીત હાનિકારક સ્થિતિનું શમન કરવું અદાલતનું કર્તવ્ય છે.

૨૮. અપીલકર્તાઓ દ્વારા પૃષ્ઠ ૧૦૦૬ પર બેન્ચિયન દ્વારા અસંગત પ્રમાણથી વધુ પ્રતિઅનિષ્ટ ટાળવા અંગે કરવામાં આવેલી ચર્ચાઓ પર દૃઢ આધાર રાખવામાં આવ્યો છે, આ પ્રમાણે :

અદાલત એવી વ્યાખ્યાને ટાળવા પ્રયત્ન કરે છે કે જે અધિનિયમ જે અનિષ્ટનું નિવારણ કરવા માટે બનાવવામાં આવ્યો હતો તે અનિષ્ટને દૂર કરે, પરંતુ તે પણ માત્ર એટલા મૂલ્યે કે અસંગત પ્રમાણમાં વિપરીત અનિષ્ટ ઊભું થાય, કારણ કે સંસદનો એવો આશય હતો એવું માનવું સંભાવ્ય નથી. કેટલીકવાર આવી વ્યાખ્યા લાગુ કરવા માટે પ્રબળ કારણો હોઈ શકે છે, ઉદાહરણ તરીકે, જ્યાં સંસદનો વાસ્તવમાં એવો જ આશય હોય અથવા શાબ્દિક અર્થ અતિશય કઠોર બને.

અમે અપીલકર્તાઓ દ્વારા આગ્રહિત અર્થઘટન લાગુ કરવા માટે કોઈ પ્રબળ કારણો શોધી શકતા નથી, કારણ કે એવો આશય સંસદનો ક્યારેય નહોતો.

૨૯. બેનિયનએ પણ નોંધ્યું છે કે જાહેર નીતિએ સંબંધિત કાનૂની જોગવાઈ અંગે અદાલતના અર્થઘટનને માર્ગદર્શન આપવું જોઈએ અને જાહેર નીતિ સંસદના અધિનિયમમાંથી નિર્ધારિત થવી જોઈએ. અમારી મતાનુસાર, અદાલતનો આશ્રય લેવાનો અધિકાર અથવા કાનૂની

ઉપાયનો અનુસરણ કરવાનો અધિકારને ઉપહાસરૂપ કે દમનકારી બનાવી શકાય નહીં, કારણ કે તે ન્યાયના અસરકારક વહીવટ માટે અનુકૂળ ગણાશે નહીં.

૩૦. જસ્ટિસ જી.પી. સિંહે 'પ્રિન્સિપલ્સ ઓફ સ્ટેટ્યુટરી ઇન્ટરપ્રિટેશન', ૧૨મી આવૃત્તિમાં અવલોકન કર્યું છે કે અધિનિયમના વિષય અને હેતુને ધ્યાનમાં લેવો જોઈએ. અદાલતનો પ્રયત્ન એ હોય છે કે વિધાનના શબ્દોને કાનૂનની રચનાના વિષય અને વિધાનમંડળે ધ્યાનમાં રાખેલા હેતુ સાથે સુસંગત બનાવે. જ્યારે બે અર્થઘટનો શક્ય હોય, ત્યારે અદાલત તે અર્થઘટનને પ્રાધાન્ય આપશે જે ઉપચારને આગળ વધારે અને કલ્પિત અનિષ્ટને દબાવે. સંબંધિત અંશ નીચે ઉતારવામાં આવે છે :

"અગાઉ જણાવ્યા મુજબ (અધ્યાય ૧, શીર્ષક ૨ 'વિધાનમંડળનો આશય', મૂળપાઠ અને ટિપ્પણીઓ ૫૭ થી ૬૯, પાનાં ૧૪ થી ૧૭) અને સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા મંજૂર કરાયા મુજબ: "કાયદાના શબ્દો, જ્યારે તેમના અર્થ અંગે શંકા હોય, ત્યારે તે અર્થમાં સમજવા જેવાં છે જેમાં તેઓ અધિનિયમના વિષયવસ્તુ અને વિધાનમંડળે ધ્યાનમાં રાખેલ હેતુ સાથે શ્રેષ્ઠ રીતે સુસંગત થાય. તેમનો અર્થ ભાષાની કઠોર વ્યાકરણિક અથવા વ્યુત્પત્તિ આધારિત શુદ્ધતામાં, કે તેની લોકપ્રિય વપરાશમાં પણ, એટલો મળતો નથી, જેટલો તે જે વિષયમાં અથવા જે પ્રસંગે તેનો ઉપયોગ થયો હોય તેમાં અને પ્રાપ્ત કરવાના હેતુમાં મળે છે". [વર્કમેન ઓફ ડિમાન્ડુચી ટી એસ્ટેટ વિ. મેનેજમેન્ટ ઓફ ડિમાન્ડુચી ટી એસ્ટેટ, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૮ એસ.સી. ૩૫૩, પૃ.૩૫૬ ...] અદાલતોએ "શબ્દશઃ અર્થથી બંધાયેલ રહેવાનો ઇનકાર કર્યો છે, જ્યારે તે કાયદાના સ્પષ્ટ હેતુઓને નિષ્ફળ બનાવે". [કેબેલ વિ. માર્કહામ, ૧૪૮ એફ ૨ ડી ૭૩૭ ૯૨મું સર્કિટ ૧૯૪૫), (ન્યાયાધીશ લર્નેડ હેન્ડ). શાહ, જે.ના શબ્દોમાં: "કાયદાઓના અર્થઘટનનો સ્વીકારેલ નિયમ એ છે કે તેમાં વપરાયેલા

અભિવ્યક્તિઓ સામાન્ય રીતે તે અર્થમાં સમજવા જોઈએ જેમાં તેઓ કાયદાના હેતુ સાથે સર્વોત્તમ સુસંગત થાય અને જે વિધાનમંડળના હેતુને કાર્યાન્વિત કરે". [ન્યૂ ઇન્ડિયા શુગર મિલ્સ લિ. વિ. કમિશનર ઓફ સેલ્સ ટેક્સ, બિહાર, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૩ એસ.સી. ૧૨૦૭, પૃ. ૧૨૧૩ ...]. તેથી, જ્યારે બે અર્થઘટનો શક્ય હોય, ત્યારે અદાલત તે અર્થઘટનને પ્રાધાન્ય આપશે જે ઉપચારને આગળ વધારે અને વિધાનમંડળે જે અનિષ્ટ કલ્પ્યું હોય તેને દબાવે. [કેર્યુ એન્ડ કંપની વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૫ એસ.સી. ૨૨૬૦, પૃ. ૨૨૭૦...]. અદાલતે હેતુલક્ષી અભિગમ અપનાવવો જોઈએ, આ સિદ્ધાંત ધ્યાનમાં રાખીને કે જ્યાં સુધી અર્થઘટનની સંભાવના અનુમતિ આપે ત્યાં સુધી વિધાનકીય નિષ્ફળતાને નકારી કાઢવી જોઈએ. (બુશિંગ શિમટ્ઝ પ્રાઇવેટ લિ. વિ. પી.ટી. મેઘાણી, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૭ એસ.સી. ૧૫૬૯, પૃષ્ઠો ૧૫૭૫, ૧૫૭૬...). તેમ છતાં, હેતુલક્ષી અભિગમને એટલી હદ સુધી લઈ જવાઈ શકતો નથી કે કલમને ફરીથી લખીને અથવા વિધાનમંડળે વાપરેલા વાસ્તવિક શબ્દોના સ્થાને બીજા શબ્દો મૂકી સ્પષ્ટ વપરાયેલ ભાષા સાથે છેડછાડ કરવામાં આવે. [સી.આઈ.ટી. વિ. બુધરાજા એન્ડ કંપની, એ.આઈ.આર. ૧૯૯૩ એસ.સી. ૨૫૨૯, પૃ. ૨૫૩૫].

ભૂદાન આંદોલનના અમલીકરણ માટે રચાયેલ ઉત્તર પ્રદેશ ભૂદાન ચક્ર અધિનિયમ, ૧૯૫૩/હેતુને ધ્યાનમાં લેતાં, જેનો ઉદ્દેશ કૃષિમાં પારંગત અને જીવનનિર્વાહના અન્ય કોઈ સાધનો ન ધરાવતા જમીનવિહોળા મજૂરોને જમીનનું વિતરણ કરવાનો હતો, એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે કલમ ૧૪ માં આવેલો 'જમીનવિહોળા વ્યક્તિઓ' શબ્દપ્રયોગ, જેમાં જમીનવિહોળા વ્યક્તિઓને જમીન આપવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી, ઉપર વર્ણવ્યા મુજબના જમીનવિહોળા મજૂરો પૂરતો મર્યાદિત હતો

અને તેમાં શહેરમાં નિવાસ કરતા જમીનવિહોણા વેપારીનો સમાવેશ થતો નહોતો. [ઉત્તર પ્રદેશ ભૂદાન યજ્ઞ સમિતિ વિ. બ્રજ કિશોર, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૮ એસ.સી. ૨૨૩૯].

૩૧. બુશિંગ શિમટ્ઝ પ્રાઇવેટ લિ. વિ. પી.ટી. મેનધાની [૧૯૭૭ (૨) એસ.સી.સી. ૮૩૫] માં, એવું અવલોકિત કરવામાં આવ્યું છે કે જોગવાઈઓના હેતુને ધ્યાનમાં રાખીને અને કોઈ સ્પષ્ટ ખામી ટાળવા માટે હેતુલક્ષી અર્થઘટન કરવામાં આવી શકે.

૩૨. સ્ટેટ્યુટ્સના અર્થઘટન, ૧૨મી આવૃત્તિમાં વિદ્વાન લેખક જસ્ટિસ જી.પી. સિંહએ પણ નોંધ્યું છે કે વિવિધ અર્થઘટનોમાંથી પસંદગી કરતી વખતે મુશ્કેલી, અસુવિધા, અન્યાય, વિસંગતિ અને અસંગતતા ટાળવી એ અદાલતનું કર્તવ્ય છે. આ સિદ્ધાંત બહુ જ સાવધાનીથી લાગુ કરવો જોઈએ અને જ્યાં અસંગત અસુવિધા થવાની હોય ત્યાં તે અર્થઘટન ટાળવું જરૂરી બને છે. વ્યક્તિગત મુશ્કેલી અથવા અન્યાયના કેસોનો સ્વાભાવિક અર્થઘટન સ્વીકારવા માટે કોઈ પ્રભાવ રહેતો નથી. પૃષ્ઠ ૧૩૨-૧૩૩ અને ૧૪૦-૧૪૨ પરની સંબંધિત ચર્ચા નીચે ઉતારવામાં આવે છે :

"(એ) કઠિનાઈ, અસુવિધા, અન્યાય, અતાર્કિકતા અને વિસંગતિ ટાળવાની

વિવિધ અર્થઘટનોમાંથી પસંદગી કરતી વખતે "અદાલત તે અર્થઘટન સ્વીકારશે જે ન્યાયસંગત, વાજબી અને સુસંગત હોય, તેના બદલે તે અર્થઘટન નહીં સ્વીકારે જે આ પૈકીનું કશું જ ન હોય" [હોલ્મ્સ વિ. બ્રેડફિલ્ડ રૂલ ડિસ્ટ્રિક્ટ કાઉન્સિલ, (૧૯૪૯) ૧ ઓલ ઈ.આર. ૩૮૧, પૃ. ૩૮૪], કારણ કે એવી ધારણા રાખી શકાય કે "વિધાનમંડળે તે શબ્દનો એવો અર્થમાં ઉપયોગ કર્યો હશે, જે આપણા ન્યાયબુદ્ધિને સૌથી ઓછી ઠેસ પહોંચાડે." [સિમ્સ વિ. રજિસ્ટ્રાર ઓફ પ્રોબેટ્સ, (૧૯૦૦) એ.સી. ૩૨૩, પૃ. ૩૩૫ સી.પી.સી.] જો વ્યાકરણાત્મક રચના કોઈ

અસંગતતા, અથવા કોઈ વિરોધાભાસ, અથવા દસ્તાવેજના બાકીના ભાગ સાથે અસંગતિ ઉત્પન્ન કરતી હોય, તો એવી અસંગતતા અને અસંગતિ ટાળવા માટે તેનાથી વિમુખ થવામાં આવી શકે. [ગ્રે વિ. પિયરસન, (૧૮૫૭) ૬ એચ.એલ.સી. ૬૧, પૃ. ૧૦૬]. તે જ રીતે, જે અર્થઘટન વિસંગતતાઓ ઊભી કરે તે ટાળવી જોઈએ. [વેલુસ્વામી થેવર વિ. જી. રાજા નૈનાર, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૯ એસ.સી. ૪૨૨, પૃષ્ઠ ૪૨૭, ૪૨૮]. વેંકટરામા અચ્ચર, ન્યાયાધીશ દ્વારા અનુમોદિત મુજબ, "જ્યાં કોઈ અધિનિયમની ભાષા, તેના સામાન્ય અર્થ અને વ્યાકરણાત્મક રચનામાં, કાયદા બનાવવાના પ્રત્યક્ષ હેતુ સાથે સ્પષ્ટ વિરોધાભાસ ઉત્પન્ન કરે, અથવા કોઈ અસુવિધા કે વિસ્મયજનકતા, કઠિનાઈ કે અનીચાઈ તરફ દોરી જાય, જે સંભવતઃ અભિપ્રેત ન હોય, ત્યાં એવો અર્થ તેના ઉપર મૂકવામાં આવી શકે છે જે શબ્દોના અર્થને, અને અહીં સુધી કે વાક્યની રચનાને પણ, પરિવર્તિત કરે." [તિરથ સિંહ વિ. બચિત્તર સિંહ, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૫ એસ.સી. ૮૩૦]."

X X X X X

કઠિનાઈ, અન્યાય અથવા અસંગતતાને ધ્યાને લઈ કોઈ વિશિષ્ટ અર્થઘટન ટાળવાની બાબત એવો નિયમ છે, જેનો અત્યંત સાવધાનીપૂર્વક ઉપયોગ થવો જોઈએ. "અનુકૂળતાના અભાવ પરથી આધારિત દલીલ", લોર્ડ મોલ્ટને જણાવ્યું હતું, "એવી છે કે જેનો ઉપયોગ ખૂબ જ સાવચેતીથી કરવો જરૂરી છે". [વેચર એન્ડ સન્સ વિ. લંડન સોસાયટી ઓફ કોમ્પોઝિટર્સ, (૧૯૧૩) એસી ૧૦૭]. આવી વિશેષ સાવધાની કેમ આવશ્યક છે તે સમજાવતા લોર્ડ મોલ્ટને વધુમાં અવલોકન કર્યું હતું: "એવો ભય છે કે તે વિધાનમંડળના અધિનિયમોની ચુક્તતા અંગેની માત્ર ન્યાયિક ટીકામાં પરિણમી શકે. અમારે અધિનિયમોનું તેમાં ઉપયોગમાં લેવાયેલી ભાષા મુજબ અર્થઘટન કરવાનું હોય છે, અને ભલે

ક્યારેક પરસ્પર સ્પર્ધા બે અર્થઘટનોના અનુસંગી પરિણામો અમારા વચ્ચેની પસંદગીમાં માર્ગદર્શન આપે, તો પણ એ માત્ર ત્યારે જ શક્ય છે જ્યારે અધિનિયમને સમસ્ત રીતે લઈને અને અધિનિયમ પસાર થયેલા સમયની પ્રચલિત કાનૂની સ્થિતિના સંદર્ભમાં તેનું અવલોકન કરતાં, અમે અમારી જાતને સંતોષી શકીએ કે જે અર્થ તરફ દલીલ સૂચવે છે તે અર્થમાં તે શબ્દોનો ઉપયોગ થયો હોઈ શકે નહીં". [વેચર એન્ડ સન્સ વિ. લંડન સોસાયટી ઓફ કોમ્પોઝિટર્સ, (૧૯૧૩) એસી ૧૦૭]. બ્રેટ, એલ.જે.ના મત મુજબ, શબ્દોના સામાન્ય અર્થમાંથી વિમુખ થવા જરૂરી બનાવતી અસુવિધા માત્ર મોટી જ ન હોવી જોઈએ, પરંતુ તે એવી હોવી જોઈએ જેને તેઓ "અસંગત અસુવિધા" કહે છે. વધુમાં, કઠિનાઈ અથવા અન્યાયના વ્યક્તિગત કિસ્સાઓ સ્વાભાવિક અર્થઘટન નકારવા માટે પ્રાસંગિક નથી, [યંગ એન્ડ કો. વિ. લીમિંગ્ટન સ્પા કોર્પોરેશન, (૧૯૯૩) ૮ એસી ૫૧૭], અને માત્ર ત્યારે જ સ્વાભાવિક અર્થઘટનથી વિમુખ થવું શક્ય બને છે જ્યારે તે સ્વાભાવિક અર્થઘટન કોઈ સામાન્ય કઠિનાઈ અથવા અન્યાય તરફ દોરી જાય અને કોઈ અન્ય અર્થઘટન ચુકિતસંગત રીતે ખુલ્લું હોય. ઘણીવાર એવું જણાય છે કે સર્વસામાન્ય હિત માટે બનાવવામાં આવેલા કાયદાઓ વ્યક્તિગત કઠિનાઈનું પરિણામ લાવે છે; ઉદાહરણ તરીકે મર્યાદા, નોંધણી અને પ્રમાણિતકરણ સંબંધિત કાયદાઓ, ભલે જાહેર હિત માટે બનાવવામાં આવ્યા હોય, તો પણ કેટલીક વિશિષ્ટ પરિસ્થિતિઓમાં અન્યાય પેદા કરી શકે; પરંતુ માત્ર એટલા કારણે આવા કિસ્સાઓમાં અનુમાનિત કઠિનાઈ અથવા અન્યાય દૂર કરવા માટે સામાન્ય નિયમથી વિમુખ થવાનું કદાચ જ કોઈ કારણ બને. [લ્યૂસી વિ. હેનલીઝ ટેલિગ્રાફ વર્ક્સ, (૧૯૬૯) ૩ ઓલ ઈ.આર. ૪૫૬]. "ન્યાય આપતી બધી અદાલતોનું કર્તવ્ય છે", લોર્ડ કેમ્પબેલે કહ્યું હતું, "કે સમાજના સર્વસામાન્ય હિત માટે તેઓ કાળજી રાખે કે કઠિન કિસ્સાઓ ખરાબ કાયદો ન બનાવે". [ઈસ્ટ ઈન્ડિયા કંપની વિ. ઓડિયર્ન પોલ, ૭

મૂ. પી.સી. ૮૫]. વિલ્સ, જે.ના જણાવ્યા મુજબ ‘અસંગતતા’ને “વિરોધાભાસ જેવો જ અર્થ માનીને સમજવી જોઈએ, અર્થાત એવું કંઈક, જે અધિનિયમના અન્ય શબ્દોની દૃષ્ટિએ એટલું અસંગત હોય કે તે વિરોધાભાસ સમાન બને”. [ક્રિસ્ટોફર્સન વિ. લોટિંગા, (૧૮૬૪) ૩૩ એલ.જે. સી.પી. ૧૨૧]. “અસંગતતા”, લોર્ડ ગ્રીન, એમ.આર.એ કહ્યું હતું, “જાહેર નીતિની જેમ જ એક એવો સિદ્ધાંત છે જેને કાબૂમાં રાખવો અત્યંત મુશ્કેલ છે”. [ગ્રુન્ડ્ટ વિ. ગ્રેટ બોલ્ડર પ્રોપ્રાયટરી ગોલ્ડ માઈન્સ લિ., (૧૮૪૮) ૧ ઓલ ઈ.આર. ૨૧]. તેમણે આગળ ઉમેર્યું: “મારા મત મુજબ એક નિયમ સ્પષ્ટ છે કે, યદ્યપિ એક નિષ્કર્ષની અસંગતતા અથવા અનસંગતતા અન્યની સરખામણીએ દ્વિઅર્થી શબ્દોના બે સંભવિત અર્થોમાંથી પસંદગી કરતી વખતે અદાલતને સહાયરૂપ થઈ શકે છે અને ઘણીવાર થાય છે, તોય તેવો સિદ્ધાંત અત્યંત સાવધાનીપૂર્વક લાગુ કરવો જોઈએ, કારણ કે અસંગતતા શું છે તે પ્રશ્નમાં ન્યાયાધીશો ભૂલપાત્ર હોઈ શકે છે અને કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં તેનો એવો ઉપયોગ ન થવો જોઈએ કે જેના પરિણામે ભાષાને એવા અર્થમાં વાળવી પડે જે અર્થ તે સહન કરી શકતી નથી. એવો સિદ્ધાંત ભાષાને મૂળરૂપે જેમાં રચવામાં આવી હતી તેનાથી ભિન્ન રીતે ફરીથી લખવા માટે ઉપયોગમાં લેવો ન જોઈએ”. [ગ્રુન્ડ્ટ વિ. ગ્રેટ બોલ્ડર પ્રોપ્રાયટરી ગોલ્ડ માઈન્સ લિ. (ઉપરોક્ત)]. જેના પક્ષમાં વૈકલ્પિક અર્થઘટનની દલીલ કરવામાં આવે છે તેવું અર્થઘટન એવું હોવું જોઈએ કે જેમાં વપરાયેલા શબ્દો પર અતિશય ભાર ન પડે; [કનાઈલાલ સુર વિ. પરમનિધિ સાધુખાન, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૭ એસ.સી. ૮૦૭] અને જેમાં અધિનિયમ અથવા તેના કોઈ ભાગને ફરી ગૂંથવાની જરૂર ન પડે. જે અર્થ માટે દલીલ કરવામાં આવે છે તે વાસ્તવમાં વપરાયેલા શબ્દોમાંથી કાઢી શકાય એવો હોવો જોઈએ. [શામરાવ વી. પરુલેકર વિ. જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ, થાણા એ.આઈ.આર. ૧૯૫૨ એસ.સી. ૩૨૪].

નિઃસંદેહ, અસ્પષ્ટતાના પ્રસંગોમાં એવો અર્થઘટન સ્વીકારવામાં આવશે જે નિષ્પક્ષતા અને ન્યાયના હેતુઓને વધુ સારું સાધે, પરંતુ તે સિવાય, પોતાની નીતિ ઘડતી વખતે આ તત્વોને ધ્યાનમાં લેવા વિધાનમંડળનું કાર્ય છે. [આઈ.આર.સી. વિ. મ્યુચ્યુઅલ ઇન્વેસ્ટમેન્ટ કો. (૧૯૬૬) ૩ ઓલ ઈ.આર. ૨૬૫]. જો કોઈ વૈકલ્પિક અર્થઘટન ઉપલબ્ધ ન હોય, તો અદાલત કાયદાની જોગવાઈને એ હેતુથી અવગણી શકતી નથી કે “તેના અમલથી ઊભી થતી એવી વ્યથા દૂર કરવી જેને તે માનતી હોય; કાયદાને અમલમાં મૂકવો જ પડે, અદાલતને તે ગમે કે ન ગમે”. [માર્ટિન બર્ન લિ. વિ. કલકત્તા કોર્પોરેશન, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૬ એસ.સી. ૫૨૪]. અદાલતનું કાર્ય શું કાયદેસર છે તે શોધવાનું છે, શું યોગ્ય છે તે નહીં. [ચંદાવરકર સિતા રત્ન રાવ વિ. આશાલતા એસ. ગુરમ, (૧૯૮૬) ૪ એસ.સી.સી. ૪૪૭]. એવો અનુમાન કરવામાં આવે છે કે વિધાનકારી સંસ્થા તેના અધિનિયમોની જે આવશ્યક અસર થાય છે તે જ ઈચ્છે છે; અધિનિયમનો વિષય, હેતુ અને આશય એક જ છે; તે કોઈ પ્રસ્તાવના કે ઉપોદ્ઘાતમાં વ્યક્ત થયેલ હોવું આવશ્યક નથી; અને કાયદાની કાર્યપ્રણાલીના કોઈપણ ભાગને બેદરકારીને આભારી ગણાવવું કોઈપણ અદાલત માટે ન્યાયિક રીતે અધિકારક્ષેત્રમાં આવતું નથી. [કારીઆપ્પર વિ. વિજેસિંહા, (૧૯૬૭) ૩ ઓલ ઈ.આર. ૪૮૫].

અદાલતોએ જ્યાં સુધી શક્ય હોય ત્યાં સુધી એવી વ્યાખ્યાથી બચવું જોઈએ, જે વિસંગતિઓ ઉત્પન્ન કરે. [એન.ટી. વેલુસ્વામી થેવર વિ. જી. રાજા નૈનાર, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૯ એસ.સી. ૪૨૨]."

૩૩. 'સ્ટેટ્યુટરી ઇન્ટરપ્રિટેશન' વિષયક બેનિયનએ કલમ ૩૧૨ હેઠળ તે જ અસરકારક કાયદાકીય સિદ્ધાંતનો ઉલ્લેખ કર્યો છે અને અવલોકન કર્યું છે કે અસંગત પરિણામ લાવવાનો આશય માનવામાં આવતો નથી, અને કલમ ૩૧૪ માં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે કોઈ જોગવાઈનું

અર્થઘટન કરતી વખતે અદાલતે અસુવિધાજનક પરિણામ ટાળવું પડે છે. એવું જણાવવામાં આવ્યું હતું કે એવું અનુમાન કરી શકાય કે સંસદનો આશય એ હોય છે કે કાયદાની જોગવાઈનું અર્થઘટન કરતી વખતે અદાલત એવી વ્યાખ્યા ટાળશે જે અમલયોગ્ય ન હોય અથવા વ્યવહારુ ન હોય, અસુવિધાજનક, અસંગત અથવા અતાર્કિક હોય, કારણ કે એવો આશય સંસદનો હોવો સંભાવ્ય નથી. રોસાલી વી. વિ. ટાઈકો બેંક અને અન્ય [૨૦૦૯ (૧૭) એસ.સી.સી. ૬૯૦] માં, આ અદાલતે હેલ્સબરીના કોમન્સેન્સ કન્સ્ટ્રક્શન નિયમનો ઉલ્લેખ કરતાં નિર્ધારિત કર્યું હતું કે કાયદાનો આ સુસ્થાપિત સિદ્ધાંત છે કે કેટલીક પરિસ્થિતિઓમાં સામાન્ય બુદ્ધિસંગત અર્થઘટનના નિયમનો આશ્રય લેવો જોઈએ.

૩૪. આ અદાલતે સોનિક સર્જિકલ વિ. નેશનલ ઇન્શ્યોરન્સ કો. લિ. [૨૦૧૦ (૧) એસ.સી.સી. ૧૩૫] માં પણ એ જ અસરનો કાયદો નિર્ધારિત કર્યો છે અને ગ્રાહક સંરક્ષણ અધિનિયમ, ૧૯૮૬ ની કલમ ૧૭(૨) માં વપરાયેલ 'શાખા કચેરી' શબ્દસમૂહની દાવાનું કારણ ઉદ્ભવના સંદર્ભમાં ચર્ચા કરી છે. ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૧૭(૨) આ મુજબ છે :

"૧૭(૨) ફરિયાદ રાજ્ય આયોગમાં તેની અધિકારક્ષેત્રની મર્યાદાઓની અંદર દાખલ કરવામાં આવશે,--

(એ) જ્યાં વિરુદ્ધ પક્ષકાર એક હોય અથવા એકથી વધુ હોય તો દરેક વિરુદ્ધ પક્ષકાર, ફરિયાદ દાખલ કરવામાં આવે તે સમયે, વાસ્તવમાં અને સ્વેચ્છાએ રહેતો હોય અથવા વ્યવસાય ચલાવતો હોય અથવા તેની શાખા કચેરી હોય અથવા વ્યક્તિગત રીતે આવક માટે કાર્ય કરતો હોય; અથવા

(બી) એકથી વધુ પ્રતિવાદીઓ હોય તેવા સંજોગોમાં, ફરિયાદ દાખલ કરવામાં આવે તે સમયે, તેમાંથી કોઈપણ પ્રતિવાદી વાસ્તવમાં અને સ્વૈચ્છિક રીતે નિવાસ કરતો હોય, અથવા વ્યવસાય ચલાવતો હોય,

અથવા તેની શાખા કચેરી હોય, અથવા વ્યક્તિગત રીતે લાભાર્થે કાર્ય કરતો હોય, તો એવી શરતે કે આવા કેસમાં રાજ્ય આયોગની પરવાનગી આપવામાં આવી હોય અથવા જે પ્રતિવાદીઓ નિવાસ કરતા ન હોય, અથવા વ્યવસાય ચલાવતા ન હોય, અથવા તેમની શાખા કચેરી ન હોય, અથવા વ્યક્તિગત રીતે લાભાર્થે કાર્ય કરતા ન હોય, તેવા પ્રતિવાદીઓ, જે રીતે લાગુ પડે તે મુજબ, આવી ફરિયાદ દાખલ કરવામાં સંમતિ દર્શાવે; અથવા

(સી) દાવાનો કારણ, સંપૂર્ણપણે અથવા અંશતઃ, ઉત્પન્ન થાય છે.]"

આ અદાલતે જોગવાઈનું અર્થઘટન કરતાં ઠરાવ્યું હતું કે સુધારેલી કલમ ૧૭(૨)(બી) માં ઉપયોગમાં લેવાયેલો ‘શાખા કચેરી’ શબ્દપ્રયોગ એવો અર્થ ધરાવે છે કે માત્ર તે જ શાખા કચેરી, જ્યાં દાવાનું કારણ ઊભું થયું હોય. તેથી, અસંગતતા ટાળવા માટે અદાલતે ગ્રાહક સંરક્ષણ અધિનિયમની કલમ ૧૭(૨)(બી)/શબ્દોના સ્પષ્ટ અને શાબ્દિક અર્થથી વિમુખતા દાખવી હતી. સોમિક સર્જિકલ (ઉપરોક્ત)/નિર્ણયને આ અદાલતે સ્ટેટ ઓફ મધ્ય પ્રદેશ અને અન્ય વિ. નર્મદા બચાવો આંદોલન અને અન્ય [૨૦૧૧ (૭) એસ.સી.સી. ૬૩૯] માં મંજૂરી આપી છે, કારણ કે આ અદાલતે અવલોકન કર્યું છે કે જ્યાં સ્વાભાવિક અર્થ તોફાની પરિણામો તરફ દોરી જાય ત્યાં અન્ય સ્વીકાર્ય અર્થઘટન સ્વીકારી તે ટાળવું જોઈએ.

૩૫. અપીલકર્તાઓ દ્વારા યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય વિ. દેઓડી નંદન અગ્રવાલ [૧૯૯૨ સપિલ. (૧) એસ.સી.સી. ૩૨૩] માં આપેલા નિર્ણય પર આધાર મુકવામાં આવ્યો છે, જેથી એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે અદાલત વિધાનમંડળના આશયનું અતિક્રમણ કરી શકતી નથી અને કાયદામાં રહેલા અભાવોની પૂર્તિ કરી શકતી નથી. ઉપરોક્ત સિદ્ધાંત અંગે

કોઈ વિવાદ નથી. તેમ છતાં, અમે માત્ર અધિનિયમના હેતુને ધ્યાનમાં રાખીને જોગવાઈઓનું અર્થઘટન કરી રહ્યા છીએ.

૩૬. પ્રતિવાદીઓએ પટેલ રોડવેઝ લિ., બોમ્બે વિ. પ્રસાદ ટ્રેડિંગ કો. વગેરે [૧૯૯૧ (૪) એસ.સી.સી. ૨૭૦] પર આધાર મૂક્યો છે, જેમાં આ અદાલતે સી.પી.સી. ની કલમ ૨૦ ની જોગવાઈઓનું વિચારણા કર્યું છે. આ અદાલતે આ પ્રમાણે નિરીક્ષણ કર્યું છે :

"૧૨. અમે આ પણ ઉમેરવા ઇચ્છીએ છીએ કે વિવાદિત જોગવાઈ અંગે અપીલકર્તા જે અર્થઘટન સ્થાપિત કરાવવા માંગે છે તે સ્પષ્ટીકરણને સંપૂર્ણપણે નિર્રથક બનાવી દે છે. જો વિધાનમંડળનો આશય એવો હોત, જેમ કે તેમની તરફથી કહેવામાં આવે છે, કે નિગમ વિરુદ્ધનો દાવો તેના એકમાત્ર અથવા મુખ્ય કચેરી આવેલ સ્થળે (નિગમ તે સ્થળે વ્યવસાય કરે છે કે નહીં તે નિરપેક્ષ રીતે) અથવા કાર્યવાહીના કારણનો ઉદ્ભવ જ્યાં થયો હોય તેવા અન્ય કોઈપણ સ્થળે સ્થાપિત કરી શકાય, તો કલમખંડો (એ), (બી) અને (સી) ની જોગવાઈઓ સાથે સ્પષ્ટીકરણનો પ્રથમ ભાગ જ હેતુને સંપૂર્ણ રીતે સિદ્ધ કરી દીધો હોત. ખરેખર, તેનો પ્રભાવ વધુ વ્યાપક થયો હોત. દાવો મુખ્ય કચેરી આવેલ સ્થળે, એવી કચેરીની સ્થિતિને કારણે, સ્થાપિત કરી શકાતો હોત (ત્યાં વાસ્તવમાં કોઈ વ્યવસાય થતો હોય કે ન હોય તે નિરપેક્ષ રીતે). વૈકલ્પિક રીતે, કલમખંડ (સી) હેઠળ કાર્યવાહીના કારણનો ઉદ્ભવ જ્યાં થયો હોય તે સ્થળે પણ દાવો સ્થાપિત કરી શકાતો હોત (નિગમની અનુગામી કચેરી તેવા સ્થળે હોય કે ન હોય તે નિરપેક્ષ રીતે). તેથી, આ સ્પષ્ટીકરણનો એવો હેતુ નહોતો. સ્પષ્ટીકરણ વાસ્તવમાં કલમખંડ (એ) નું સ્પષ્ટીકરણ છે. તે કલમખંડ (એ) ની વ્યાપ્તિ અંગેની સ્પષ્ટતા સ્વરૂપ છે, એટલે કે, નિગમ કયા સ્થળે વ્યવસાય કરે છે એવું કહેવાય. આ રીતે સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે કે તે સ્થળ મુખ્ય કચેરી આવેલ હોય તે સ્થળ હશે (ત્યાં વાસ્તવમાં કોઈ

વ્યવસાય થતો હોય કે ન હોય તે નિરપેક્ષ રીતે) અથવા તે સ્થળ હશે જ્યાં એવો વ્યવસાય ચાલે છે જેથી કાર્યવાહીના કારણનો ઉદ્ભવ થાય (ભલે નિગમની મુખ્ય કચેરી ત્યાં સ્થિત ન હોય), શરતે કે તેવા સ્થળે નિગમની અનુગામી કચેરી આવેલી હોય. કાર્યવાહીના કારણનો ઉદ્ભવ જ્યાં થાય છે તે સ્થળને અને અનુગામી કચેરી જ્યાં આવેલી હોય તે સ્થળને સાથે જોડવામાં આવ્યા છે, તે સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે કે વિધાનમંડળનો આશય એવો હતો કે નિગમના મામલે, કલમખંડ (એ)/હેતુઓ માટે, જે સ્થાનિક હદોમાં કાર્યવાહીના કારણનો ઉદ્ભવ થાય છે તે હદોમાં આવેલી અનુગામી કચેરીનું સ્થાન દાવો દાખલ કરવા માટે સંબંધિત સ્થળ ગણાશે અને મુખ્ય વ્યવસાય સ્થળ નહીં. જો આશય એવો હોત કે એકમાત્ર અથવા મુખ્ય કચેરીનું સ્થાન [પિક] તેમજ અનુગામી કચેરીનું સ્થાન (જેનાં હદોમાં કાર્યવાહીના કારણનો ઉદ્ભવ થાય છે) બંનેને એવા સ્થળો તરીકે માનવામાં આવે જ્યાં નિગમ વ્યવસાય કરતો માનવામાં આવે છે, તો વિભાજક "અથવા" ત્યાં ન હોત. તેના બદલે, સ્પષ્ટીકરણનો બીજો ભાગ આ રીતે હોત: "અને, જ્યાં કોઈ કાર્યવાહીના કારણનો ઉદ્ભવ તેવા સ્થળે થાય છે જ્યાં તેની અનુગામી કચેરી હોય, ત્યાં પણ તેવા સ્થળે".

૧૩. જ્યાં સુધી અમે જોઈ શકીએ છીએ, આ કલમ પર અમે જે અર્થઘટન મૂક્યું છે તે અરજદાર અથવા પ્રતિવાદી નિગમ એમ કોઈને પણ વ્યવહાર કે અતિશય મુશ્કેલીઓ અથવા ગેરલાભ ઊભા કરતું નથી. એ સાચું છે કે, સામાન્ય રીતે, ખંડો (એ) થી (સી) હેઠળ અરજદારને અધિકારક્ષેત્રની અદાલત પસંદ કરવાની છૂટ હોય છે અને તેને નિગમના નિવાસસ્થાન અથવા વ્યવસાયસ્થળે જવા માટે બાધ્ય કરી શકાતો નથી, અને જ્યાં દાવાનું કારણ ઉદ્ભવે છે તે સ્થળે દાવો દાખલ કરી શકે છે. જો કોઈ નિગમ ફક્ત એટલા માટે કે ત્યાં દાવાનું કારણ ઉદ્ભવે છે, કોઈ સ્થળે વાદવિવાદમાં ખેંચાઈ જવાથી પોતાને સુરક્ષિત રાખવા ઇચ્છે, તો તે

હાલના કેસમાં જેમ કરવામાં આવ્યું છે તેમ બહિષ્કાર-ખંડ દ્વારા એવી સ્થિતિથી પોતાને બચાવી શકે છે. જોકે, સ્પષ્ટીકરણનો સ્પષ્ટ આશય એ છે કે જ્યાં નિગમનું અધીનસ્થ કચેરી તે સ્થળે હોય જ્યાં દાવાનું કારણ ઉદ્ભવે છે, ત્યાં તે એવું કહી શકશે નહીં કે તેને ત્યાં દાવો કરી શકાય નહીં કારણ કે તે તે સ્થળે વ્યવસાય ચલાવતું નથી. જો દાવાનું કારણ ઉદ્ભવે છે તે સ્થળે નિગમની અધીનસ્થ કચેરી હોવા છતાં (જેની સાથે તમામ સંભાવનામાં અરજદારે વ્યવહાર કર્યા હોય), એવા અરજદારે નિગમનું મુખ્ય સ્થાન જ્યાં હોય ત્યાં સુધી પ્રવાસ કરવા માટે બાધ્ય થવું પડે, તો તે અતિશય કઠિનતા ગણાશે. તે સ્થળ અરજદારને અનુકૂળ હોવું જોઈએ; અને કારણ કે નિગમની તેવી જગ્યાએ કચેરી છે, તેથી તેને પણ કોઈ ગેરલાભ થશે નહીં. આમ, સ્પષ્ટીકરણ નિગમના વ્યવસાયસ્થળ માટે વધારાનું નહીં, પરંતુ વૈકલ્પિક સ્થાન નિર્ધારિત કરે છે."

આ અદાલતે સી.પી.સી.ની કલમ ૨૦ની જોગવાઈનું અર્થઘટન કરતી વખતે આ બાબત પર વિચાર કર્યો છે કે અરજદાર અથવા પ્રતિવાદી નિગમ, એમ પૈકી કોઈને પણ કોઈ વ્યવહારુ અથવા અતિશય મુશ્કેલીઓ કે ગેરલાભ થવો ન જોઈએ. એમ પણ અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે જો જે સ્થળે કાર્યવાહીનું કારણ ઊભું થાય છે ત્યાં નિગમનું અધિનસ્ત કાર્યાલય હોવા છતાં અરજદારને નિગમનું મુખ્ય કાર્યાલય જ્યાં આવેલું હોય ત્યાં જવા માટે મજબૂર કરવામાં આવે, તો તે બહુ મોટી કઠિનાઈ ગણાય. તે સ્થળ અરજદારને અનુકૂળ હોવું જોઈએ અને તેવા સ્થળે નિગમનું કાર્યાલય હોવાથી, તેને પણ કોઈ ગેરલાભ થતો નથી.

૩૭. સીપીસીની કલમ ૨૦/ખંડ (એ) થી (સી) હેઠળ, વાદીને મંચની પસંદગીનો અધિકાર છે અને તેને પ્રતિવાદીના વ્યવસાયસ્થળ અથવા નિવાસસ્થાને જવા માટે બાધ્ય કરી શકાય નહીં અને તે ત્યાં દાવો દાખલ કરી શકે છે જ્યાં દાવાનું કારણ ઊભું થાય. સ્પષ્ટીકરણનો આશય પણ આ

અદાલતે ન્યૂ મોગા ટ્રાન્સપોર્ટ કો. (ઉપરોક્ત)/પ્રકરણમાં આ રીતે ધ્યાનમાં લીધો છે :

"૯. સામાન્ય રીતે, કલમો (એ) થી (સી) હેઠળ વાદીને યોગ્ય મંચ પસંદ કરવાની છૂટ હોય છે અને તેને પ્રતિવાદીના નિવાસસ્થાન અથવા વ્યવસાયસ્થળે જવા માટે બળજબરી કરી શકાતી નથી, તેમજ જ્યાં દાવાનું કારણ ઊભું થાય છે તે સ્થળે દાવો દાખલ કરી શકે છે. જો પ્રતિવાદી માત્ર એટલા માટે કે દાવાનું કારણ ત્યાં ઊભું થાય છે તેનાં આધારે કોઈ સ્થળે વાદવિવાદમાં ખેંચાઈ જવાથી સુરક્ષિત રહેવા ઇચ્છે, તો તે બહિષ્કાર કલમ દ્વારા પોતાને આવી પરિસ્થિતિથી બચાવી શકે છે. તેમ છતાં, સ્પષ્ટીકરણનો સ્પષ્ટ આશય એવો છે કે જ્યાં દાવાનું કારણ ઊભું થાય છે તે સ્થળે નિગમની અનુગામી કચેરી હોય, ત્યાં તે એવું કહીને સાંભળવામાં આવી શકે નહીં કે તે સ્થળે તે વ્યવસાય ચલાવતું નથી તેથી તેની સામે ત્યાં દાવો લાવી શકાય નહીં. કલમ ૨૦ ની કલમો (એ) અને (બી) અન્ય બાબતો ઉપરાંત એવી અદાલતનો ઉલ્લેખ કરે છે, જેના અધિકારક્ષેત્રની સ્થાનિક મર્યાદાઓમાં પ્રતિવાદી અન્ય બાબતો ઉપરાંત "વ્યવસાય ચલાવે છે". બીજી તરફ, કલમ (સી) એવી અદાલતનો ઉલ્લેખ કરે છે, જેના અધિકારક્ષેત્રની સ્થાનિક મર્યાદાઓમાં દાવાનું કારણ સંપૂર્ણપણે અથવા ભાગમાં ઊભું થાય છે.

૧૦. સી.પી.સી.ની કલમ ૨૦ના સ્પષ્ટીકરણનું સાદા વાચન કરતાં સ્પષ્ટ થાય છે કે તે સ્પષ્ટીકરણ બે ભાગોમાં વહેંચાયેલું છે: (૧) "ઇન્ડિયામાં કચેરી" શબ્દસમૂહ અને "તે સંબંધે" શબ્દસમૂહ વચ્ચે આવેલ "અથવા" શબ્દ પહેલાંનો ભાગ, અને (૨) તે પછીનો બીજો ભાગ. આ સ્પષ્ટીકરણ એવો પ્રતિવાદી, જે નિગમ હોય, તેને લાગુ પડે છે, અને આ શબ્દમાં કંપનીનો પણ સમાવેશ થાય છે. સ્પષ્ટીકરણનો પ્રથમ ભાગ માત્ર એવા નિગમને લાગુ પડે છે, જેની એકમાત્ર અથવા મુખ્ય કચેરી કોઈ નિશ્ચિત

સ્થળે હોય. તેવી સ્થિતિમાં, કંપનીની એકમાત્ર અથવા મુખ્ય કચેરી જે અદાલતના પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્રમાં સ્થિત હોય તે અદાલતને પણ અધિકારક્ષેત્ર રહેશે, કારણ કે ભલે પ્રતિવાદી વાસ્તવમાં તે સ્થળે વ્યવસાય કરતો ન હોય, છતાં સ્પષ્ટીકરણ દ્વારા સર્જવામાં આવેલી કાનૂની કલ્પનાના કારણે તે તે સ્થળે વ્યવસાય કરતો હોવાનું માનવામાં આવશે. સ્પષ્ટીકરણનો અનુવર્તી ભાગ એવી પરિસ્થિતિને આવરી લે છે જ્યાં પ્રતિવાદીની એકમાત્ર કચેરી ન હોય, પરંતુ તેની મુખ્ય કચેરી એક સ્થળે હોય અને તેની અનુગામી કચેરી બીજા સ્થળે હોય. સ્પષ્ટીકરણમાં આવેલ "એવા સ્થળે" શબ્દસમૂહ અને વિયોગદર્શક "અથવા" શબ્દ સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે કે જો મામલો સ્પષ્ટીકરણના અનુવર્તી ભાગમાં આવતો હોય, તો પ્રતિવાદીની મુખ્ય કચેરી જે અદાલતના પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્રમાં સ્થિત હોય તે અદાલત નહીં, પરંતુ જે અદાલતના પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્રમાં તેની અનુગામી કચેરી હોય તે જ અદાલતને "કોઈ એવા દાવાનું કારણ અંગે, જે તેવા કોઈ સ્થળે ઉદ્ભવે જ્યાં તેની અનુગામી કચેરી પણ હોય" અધિકારક્ષેત્ર રહેશે.

૩૮. એક્સક્લુઝિવ એસએ (ઉપરોક્ત) માં, આ અદાલતે કોપિરાઈટ અધિનિયમની કલમ ૬૨ માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓનો વિચાર કર્યો હતો અને નોંધ્યું હતું કે 'સમાવેશ કરે છે' શબ્દ દર્શાવે છે કે કલમ ૬૨/હેતુસર અધિકારક્ષેત્ર નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૦૮ હેઠળ નિર્ધારિત અદાલતના અધિકારક્ષેત્ર કરતાં વધુ વ્યાપક છે. આ અદાલતે આ મુજબ સિદ્ધાંત નિર્ધારિત કર્યો છે:

"૧૨. અમે "સમાવેશ" શબ્દ પર ભાર મુકવા માંગીએ છીએ. આ દર્શાવે છે કે કલમ ૬૨ના હેતુઓ માટેનો અધિકારક્ષેત્ર, સિવિલ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૦૮ હેઠળ નિર્ધારિત અદાલતના અધિકારક્ષેત્ર કરતાં વધુ વ્યાપક છે. ૨૩-૧૧-૧૯૫૬ના ભારતના રાજપત્રમાં પ્રકાશિત સંયુક્ત સમિતિના

અહેવાલનો સંબંધિત અવતરણ, જે કલમ ૬૨(૨) પૂર્વે હતું અને તેના માટે પાચો પુરો પાડતો હતો, તેમાં આ પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે :

સમિતિના મત મુજબ ઘણા લેખકો ભંગ સંબંધિત કાર્યવાહી શરૂ કરવાથી તેથી અટકાય છે કે આવી કાર્યવાહી જે અદાલતમાં શરૂ કરવી હોય તે તેમની સામાન્ય રહેઠાણની જગ્યાથી નોંધપાત્ર અંતરે આવેલી હોય છે. સમિતિનું માનવું છે કે આ અવરોધ દૂર કરવો જોઈએ અને તે મુજબ નવી ઉપકલમ (૨) એ જોગવાઈ કરે છે કે ભંગ સંબંધિત કાર્યવાહી તે જિલ્લાની અદાલતમાં શરૂ કરી શકાય જ્યાંની અધિકારક્ષેત્રની સ્થાનિક મર્યાદાઓની અંદર કાર્યવાહી શરૂ કરનાર વ્યક્તિ સામાન્ય રીતે રહે છે, ધંધો કરે છે વગેરે.

૧૩. તેથી, એ સ્પષ્ટ છે કે કલમ ૬૨ ની ઉપકલમ (૨) ને સમાવવાનો હેતુ અને કારણ, કૉપિરાઈટના માલિકોને તેમના હકોનો ઉપયોગ કરવા પર પ્રતિબંધ મૂકવાનો નહોતો, પરંતુ તેઓ એમ કરી શકે તેમાં રહેલી કોઈપણ અડચણ દૂર કરવાનો હતો. કલમ ૬૨(૨) ને એવો અર્થ આપી વાંચી શકાય નહીં કે તે જિલ્લા અદાલતના અધિકારક્ષેત્રને માત્ર એવા કેસોમાં જ મર્યાદિત કરે છે જ્યાં દાવો અથવા અન્ય કાર્યવાહી શરૂ કરનાર વ્યક્તિ, અથવા જ્યાં આવી એકથી વધુ વ્યક્તિઓ હોય ત્યાં તેઓમાંથી કોઈ એક, વાસ્તવમાં અને સ્વેચ્છાએ નિવાસ કરતી હોય અથવા વ્યવસાય ચલાવતી હોય અથવા હાલમાં લાભાર્થી કામ કરતી હોય. તે અદાલતના અધિકારક્ષેત્રને આકર્ષવા માટે વધારાનું એક આધારીય કારણ નિર્ધારિત કરે છે, જે સંહિતાની કલમ ૨૦ માં નિર્ધારિત "સામાન્ય" આધારોથી વધીને છે."

આ અદાલતે તેમાં એવું ઠરાવ્યું હતું કે દિલ્લી અદાલતને અધિકારક્ષેત્ર હતું, કારણ કે વાદીએ એવી રજૂઆત કરી હતી કે તેનું નોંધાયેલ કાર્યાલય દિલ્લીમાં આવેલું છે અને જમીન તથા નિવારણ અંગેની નોટિસ પણ

અપીલકર્તાઓને દિલ્હીમાં પ્રાપ્ત થઈ હતી. એક્સક્ઝર એસએ (ઉપરોક્ત) માં લેવાયેલ નિર્ણય નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૨૦ ની જોગવાઈઓની લાગુ પડતાને દૂર કરતો નથી, કારણ કે આ અદાલતે એવો સિદ્ધાંત પ્રતિપાદિત કર્યો છે કે કલમ ૬૨ એ સી.પી.સી. ની કલમ ૨૦ માં નિર્ધારિત સામાન્ય આધાર ઉપરાંત એક વધારાનો આધાર નિર્ધારિત કર્યો છે. હાલના કેસોમાં અમારા સમક્ષ ઉપસ્થિત થયેલો પ્રશ્ન ભિન્ન છે. અમારા વિચારીને આપવામાં આવેલા મત મુજબ, એક્સક્ઝર એસએ (ઉપરોક્ત) માંનો નિર્ણય અમારા દ્વારા અપનાવવામાં આવેલ અર્થઘટનને સમર્થન આપે છે.

૩૯. ધોધા હાઉસ (ઉપરોક્ત)/નિર્ણય પર પણ આધાર રાખવામાં આવ્યો છે, જેમાં આ અદાલતે કૉપિરાઈટ અધિનિયમ અને ટ્રેડ એન્ડ મર્ચેન્ડાઈઝ માર્ક્સ એક્ટ, ૧૯૫૮/ભંગ માટેની સંયુક્ત દાવાની જાળવણીક્ષમતા અંગેના પ્રશ્ન પર વિચાર કર્યો હતો. ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમ, ૧૯૯૯ નો પણ વિચાર કરવામાં આવ્યો હતો. આ અદાલતે નિર્ધારિત કર્યું છે કે કૉપિરાઈટ અધિનિયમ અને ટ્રેડ એન્ડ મર્ચેન્ડાઈઝ એક્ટ, ૧૯૫૮ હેઠળ સંયુક્ત દાવો જાળવણીક્ષમ હોઈ શકે, પરંતુ દાવો કઈ અદાલતમાં દાખલ કરી શકાય તેવા મંચના પ્રશ્નના નિર્ધારણ માટે તે સગવડરૂપ ન પણ હોય. જો કોઈ એક અધિનિયમ હેઠળ અદાલતને અધિકારક્ષેત્ર ન હોય, તો માત્ર કાર્યવાહીના કારણોને એકત્ર કરીને અદાલતને અધિકારક્ષેત્ર પ્રદાન કરી શકાય નહીં. તે સંદર્ભમાં, આ અદાલતે આ પ્રમાણે અવલોકન કર્યું છે :

"૨૦. તેથી, ૧૯૫૭ના અધિનિયમ તેમજ ૧૯૫૮ના અધિનિયમ હેઠળના વિવાદનો નિર્ણય કરવાની જિલ્લા અદાલતની અધિકારિતા ત્યાં સ્થાપિત થવી જોઈએ જ્યાં દાવાનું કારણ સંપૂર્ણ અથવા તેના કોઈ ભાગમાં ઉદ્ભવે.

૧૯૫૭ના અધિનિયમની કલમ ૬૨ની ઉપકલમ (૨) આ માટે એક વધારાનું મંચ નીચે મુજબ પ્રદાન કરે છે:

(૨) ઉપકલમ (૧)/હેતુસર, "અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી જિલ્લાની અદાલત" માં, હાલ અમલમાં રહેલી દીવાની પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૦૮ (૧૯૦૮નું ૫), અથવા તે સમય દરમિયાન અમલમાં રહેલા કોઈપણ અન્ય કાયદામાં સમાવિષ્ટ કોઈ બાબત હોવા છતાં, એવી જિલ્લાની અદાલતનો સમાવેશ થશે, જેના સ્થાનિક અધિકારક્ષેત્રની મર્યાદાઓની અંદર, દાવા અથવા અન્ય કાર્યવાહી દાખલ કરવામાં આવે તે સમયે, દાવો અથવા અન્ય કાર્યવાહી દાખલ કરનાર વ્યક્તિ, અથવા જ્યાં આવી વ્યક્તિઓ એકથી વધુ હોય ત્યાં તેમનામાંથી કોઈ એક, વાસ્તવમાં અને સ્વૈચ્છિક રીતે રહે છે અથવા વ્યવસાય ચલાવે છે અથવા વ્યક્તિગત રીતે આવક માટે કામ કરે છે.

નિર્વિવાદ રીતે, ૧૯૫૮/અધિનિયમની જોગવાઈઓના અનુસંધાને આવું કોઈ વધારાનું મંચ રચવામાં આવ્યું નહોતું.

X X X X X

૪૪. ૧૯૫૭ના અધિનિયમ તેમજ ૧૯૫૮ના અધિનિયમ બંને હેઠળ, કોઈ નિર્ધારિત પ્રકરણમાં ઉદ્ભવતું દાવાનું કારણ અમુક હદ સુધી એકબીજા સાથે આવરી લેતું હોઈ શકે છે. નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતાની જોગવાઈઓ મુજબ અદાલતને સોંપવામાં આવેલ પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્ર નિર્વિવાદ રીતે ૧૯૫૭ના અધિનિયમ તેમજ ૧૯૫૮ના અધિનિયમ હેઠળના દાવો અથવા કાર્યવાહી પર લાગુ પડશે. ૧૯૫૭ના અધિનિયમની કલમ ૬૨ની ઉપકલમ (૨) એક વધારાનું મંચ પ્રદાન કરે છે. આવું વધારાનું મંચ એ હેતુથી આપવામાં આવ્યું હતું કે લેખક, જેના કૉપિરાઈટનું વિવિધ સ્થાનો પર ઉલ્લંઘન થયું હોય અને જે અન્યથા તે જુદા જુદા સ્થાનો પર દાવો દાખલ કરવાની સ્થિતિમાં ન હોઈ શકે, તે દાવો દાખલ કરી શકે. સંસદે

૧૯૫૮માં ટ્રેડ એન્ડ મર્ચેન્ડાઇઝ માર્ક્સ અધિનિયમ બનાવતી વખતે ૧૯૫૭ના અધિનિયમની જોગવાઈઓનો પરિચય રાખ્યો હતો. તેમ છતાં, તેમાં સમાન જોગવાઈ કરવાની પસંદગી કરવામાં આવી નહોતી. આવી ઉણપને સંસદ તરફથી સચેત પગલાં તરીકે માનવામાં આવી શકે. તેથી, ૧૯૫૮ના અધિનિયમના ઉદ્ધંધન સંબંધે વધારાનું મંચ ન આપવાનો સંસદનો આશય સ્પષ્ટ અને નિર્વિવાદ છે. સંસદે ૧૯૮૮ના ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમ બનાવતી વખતે ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૪ની ઉપકલમ (૨) ઘડીને આપું વધારાનું મંચ પ્રદાન કર્યું. આ બાબત સુસ્થાપિત છે કે, જે અધિકારક્ષેત્ર કાયદા દ્વારા સોંપવામાં આવ્યું ન હોય, તેવા અદાલતના અધિકારક્ષેત્રના અસ્તિત્વનો અદાલત સહેલાઈથી અનુમાન નહીં કરે. ૧૯૫૭ના અધિનિયમની કલમ ૬૨ની ઉપકલમ (૨) મુજબ અદાલતનું અધિકારક્ષેત્ર આકર્ષવા માટે, તેમાં નિર્દિષ્ટ પૂર્વશરતો પૂર્ણ થવી આવશ્યક છે, જેના માટે આવશ્યકતાઓ એવી છે કે વાદીએ વાસ્તવમાં અને સ્વૈચ્છિક રીતે નિવાસ કરતો હોવો જોઈએ અથવા વ્યવસાય કરતો હોવો જોઈએ અથવા વ્યક્તિગત રીતે આજીવિકા માટે કાર્ય કરતો હોવો જોઈએ.

X X X X X

૪૭. સંહિતાની કલમ ૨૦ સાથે જોડાયેલ સ્પષ્ટીકરણને ધ્યાનમાં લેતા, કોઈ નિગમ જ્યાં તેનું ગૌણ કચેરીસ્થાન હોય તે સ્થળે અન્ય બાબતો સહિત વ્યવસાય ચલાવતું હોવાનું માનવામાં આવશે. માત્ર એટલા કારણે કે તેના માલ કોઈ સ્થળે વેચવામાં આવે છે, તેથી સ્પષ્ટપણે એ અર્થ થતો નથી કે તે તે સ્થળે વ્યવસાય ચલાવે છે." (અમારા દ્વારા ભાર મૂકવામાં આવેલ)

ઢોધા હાઉસ (ઉપરોક્ત) મામલે, અમારી સમક્ષ ઉદ્ભવેલો પ્રશ્ન વિચારણા માટે આવ્યો નહોતો અને એવું અવલોકિત કરવામાં આવ્યું હતું

કે અધિનિયમ વધારાનું મંચ પ્રદાન કરે છે. આપું વધારાનું મંચ તેથી પ્રદાન કરવામાં આવ્યું હતું કે જેથી એવો વાદી, જે અન્યથા વિવિધ સ્થળોએ, જ્યાં પ્રતિસ્વામ્યનો ભંગ થયો હોય, ત્યાં દાવો દાખલ કરવાની સ્થિતિમાં ન હોય, તેને તે શક્ય બને. ઉપરોક્ત કરવામાં આવેલા અવલોકનો અને અધિનિયમના હેતુનો અમે ગંભીરતાપૂર્વક વિચાર કર્યો છે, અને અમને એવું જણાય છે કે અમારી દ્વારા કરવામાં આવેલ અર્થઘટન આ અદાલતે ઢોધા હાઉસ (ઉપરોક્ત) મામલે કરેલા અવલોકનોના વિરોધમાં નથી, કારણ કે અમારી સમક્ષ રહેલો ચોક્કસ પ્રશ્ન ઉપરોક્ત કેસમાં સંકળાયેલો નહોતો. કોઈ નિર્ણયનું અર્થઘટન વિધાન જેવી રીતે કરવાનું નથી અને અનુમાનાત્મક પ્રક્રિયા દ્વારા એવું પણ માન્ય રાખી શકાય નહીં કે આ અદાલતે વર્તમાન કેસોમાં આ અદાલત સમક્ષ રહેલો પ્રશ્ન પણ નક્કી કરી દીધો છે.

૪૦. પરાગોન રબર ઇન્ડસ્ટ્રીઝ અને અન્ય વિ. પ્રગતિ રબર મિલ્સ અને અન્ય [૨૦૧૪ (૫૭) પીટીસી ૧(એસસી)] માં આ અદાલતે એવો નિર્ણય કર્યો હતો કે સંયુક્ત દાવો જાળવવા યોગ્ય ગણાશે નહીં, જો સુધી અદાલતને કૉપિરાઇટ અધિનિયમ તેમજ ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમ બન્નેના સંબંધમાં તે દાવાની સુનાવણી કરવાની અધિકારિતા ન હોય. હાલના કેસોમાં એવો કોઈ પ્રશ્ન સંકળાયેલો નથી.

૪૧. દાબર ઇન્ડિયા લિ. (ઉપરોક્ત) માં પ્રશ્ન એ હતો કે કૉપિરાઇટના ઉલ્લંઘન અને પાસિંગ ઓફ અંગેનો સંયુક્ત દાવો એવી અદાલતમાં દાખલ કરી શકાય કે નહીં, જેને અધિકારક્ષેત્ર ત્યાં હોય જ્યાં વાદી વાસ્તવમાં અને સ્વૈચ્છિક રીતે રહે છે અથવા વેપાર ધંધો કરે છે અથવા કૉપિરાઇટ અધિનિયમની કલમ ૬૨ મુજબ વ્યક્તિગત રીતે લાભાર્થે કામ કરે છે. આ અદાલતે આ પ્રશ્નનો નકારાત્મક જવાબ આપ્યો, અપીલ ફગાવી દીધી અને ઠરાવ્યું કે સી.પી.સી.ના આદેશ ૨/નિયમ ૨ અને ૩ નો ઉપયોગ

માત્ર તે જ સ્થિતિમાં થઈ શકે જ્યારે જે દાવાનું કારણ માટે કાર્યવાહી લાવવામાં આવી હોય તેના સંદર્ભમાં અદાલતને અન્યથા અધિકારક્ષેત્ર પ્રાપ્ત હોય. આ અદાલતે કૉપિરાઈટ અધિનિયમની કલમ ૬૨ અંગે આ મુજબ અવલોકન કર્યું છે :

"૩૨. સંસદે ૧૯૫૭/અધિનિયમની કલમ ૬૨ માં ઉપકલમ (૨) નો સમાવેશ કર્યા પછી, તે હેઠળની અદાલતની અધિકારિતા સંહિતાની કલમ ૨૦ હેઠળની અધિકારિતાથી વધુ વ્યાપક હશે, તે બાબતે જરાય શંકા રહી શકતી નથી. કલમ ૬૨ ની ઉપકલમ (૨)ના પ્રણયનનો હેતુ અને કારણો સમિતિના અહેવાલમાંથી પણ સ્પષ્ટ થાય છે, જેનો ઉદ્દેશ આ અદાલતે કર્યો છે; આ એવી જોગવાઈ છે જે ખાસ કરીને એવા લેખકોને વધારાનો લાભ આપવાના હેતુથી રચવામાં આવી હતી, જેઓ અદાલતો સમક્ષ પ્રતિલિપ્યાધિકારના ભંગ અંગેની કાર્યવાહી સ્થાપિત કરવાની સ્થિતિમાં નહોતા. ઉપરોક્ત પરિપ્રેક્ષ્યમાં, ધોધા હાઉસ (ઉપરોક્ત)/પરિચ્છેદ ૧૩ માં આ અદાલતે પ્રતિપાદિત કરેલો કાનૂની સિદ્ધાંત સમજવો આવશ્યક છે.

X X X X X

૩૪. તો પછી સંયુક્ત દાવોનો અર્થ શું થવો જોઈએ—સંયુક્ત દાવાથી અદાલતને એવા વિષયક દાવો સ્વીકારવાનો હક મળતો નથી, જેના અંગે તેને પ્રાદેશિક કે અન્ય કોઈ પ્રકારની અધિકારિતા જ ન હોય. સંહિતાના આદેશ ૨ નિયમ ૩ માં આ બાબત સ્પષ્ટપણે જણાવવામાં આવી છે અને તેથી તેને અવગણવાનું કોઈ કારણ નથી. તેથી, ધોધા હાઉસ (ઉપરોક્ત) માં ૧૯૫૭ના અધિનિયમની જોગવાઈઓના પરિપ્રેક્ષ્યમાં જે સંયુક્ત દાવાની ચર્ચા કરવામાં આવી હતી તેનો અર્થ એવો થાય છે કે: આવો દાવો મુખ્યત્વે કૉપિરાઈટના ભંગ પર આધારિત હોય છે, જેમાં અદાલત પોતાની આનુષંગિક સત્તાનો (Incidental Jurisdiction) ઉપયોગ કરીને વાદીને એવી અન્ય રાહતો પણ આપી શકે છે, જે આપવા માટે અદાલત

કાનૂની રીતે સક્ષમ હોય. ધોધા હાઉસ (ઉપરોક્ત) માં બાબતના આ પાસાનું વિચરણ કરવામાં આવ્યું નહોતું, પરંતુ તેનો અર્થ ક્યારેય એવો નહોતો કે જુદા જુદા કારણકાર્યો ધરાવતા બે દાવાઓને એકત્ર કરીને સંયુક્ત દાવા તરીકે જોડવામાં આવી શકે." (અમારા દ્વારા ભાર આપવામાં આવ્યો છે)

સંયુક્ત દાવાની જાળવણીક્ષમતા અંગે આ અદાલતે દબુર ઇન્ડિયા (સુપ્રા) માં નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે સંયુક્ત દાવો અદાલતને એવા વિષયક દાવો સ્વીકારવાનો અધિકાર આપતો નથી, જેના સંદર્ભે તેને પ્રાદેશિક અથવા અન્ય કોઈપણ પ્રકારની અધિકારિતા ન હોય. દબુર ઇન્ડિયા (સુપ્રા) માંનો નિર્ણય અપીલકર્તાઓ દ્વારા પ્રતિપાદિત કરવામાં આવેલા પક્ષને કોઈ મદદરૂપ થતો નથી.

૪૨. હવે, અમે વડી અદાલતોના વિવિધ નિર્ણયોનો ઉલ્લેખ કરીએ છીએ:

(એ) સ્મિથકલાઈન બીચેમ (ઉપરોક્ત) મામલે દિલ્હી વડી અદાલતના નિર્ણય પર આધાર રાખવામાં આવ્યો છે. કારણ કે નોંધાયેલ કચેરી દિલ્હીમાં સ્થિત હતી, તેથી વાદીઓ દિલ્હી અદાલતમાં દાવો દાખલ કરવા હકદાર હોવાનું ધારણ કરવામાં આવ્યું હતું અને કાર્યવાહીના કારણ વગેરેના પ્રશ્નો વિચારણા માટે ઉપસ્થિત થયા નહોતા.

(બી) કેટરપિલર ઇન્ક. વિ. કૈલાશ નિયાણી (ઉપરોક્ત) મામલે દિલ્હી વડી અદાલતે અવલોકન કર્યું છે કે કૉપિરાઈટ અધિનિયમની કલમ ૬૨ એ આ સામાન્ય ધોરણથી મહત્વપૂર્ણ અને સ્પષ્ટ અપવાદ સર્જે છે કે અધિકારક્ષેત્રની પસંદગી મુખ્યત્વે પ્રતિવાદીઓની સુવિધા દ્વારા નિયંત્રિત થવી જોઈએ.

(સી) ઇન્ટાસ ફાર્માસ્યુટિકલ્સ લિ. (ઉપરોક્ત)/નિર્ણયમાં, દિલ્હી વડી અદાલતે સી.પી.સી. ની કલમ ૨૦ અને ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૪ ની જોગવાઈઓ પર વિચાર કર્યો છે. વડી અદાલતે અહેવાલના

પરિચ્છેદ ૧૭ માં નોંધ્યું છે કે પ્રતિવાદી દિલ્હી ખાતે ઉદ્ધંધનકારી ઔષધનું વેચાણ કરતો હોવાથી, સી.પી.સી. ની કલમ ૨૦(સી) માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓના બળે અદાલતને અધિકારક્ષેત્ર પ્રાપ્ત થાય છે.

(ડી) ફોર્ડ મોટર કો. અને અન્ય વિ. સી.આર. બોરમન અને અન્ય [૨૦૦૮ (૩૮) પીટીસી ૭૬ (ડેલ.)] માં, દિલ્હી વડી અદાલતે વિચાર્યું હતું કે વાદી દિલ્હી ખાતે વ્યાવસાયિક પ્રમાણમાં વ્યવસાય ચલાવતો હતો અને અધિકૃત એજન્ટો પણ ધરાવતો હતો. સીપીસીની ઓર્ડર ૭ નિયમ ૧૧ હેઠળ વાદપત્રના નામંજૂર કરતી વખતે વાદીના પ્રતિપાદનોને ધ્યાનમાં લેવા પડે. કરાયેલા કથનોના આધારે એવું નિરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું હતું કે દિલ્હી વડી અદાલતને દાવો સ્વીકારવા માટે પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્ર હતું, કારણ કે વાદી દિલ્હી ખાતે વ્યવસાય ચલાવતો હતો.

(ઇ) સેપ અક્ટિયેન્ગેઝેલ્શાફ્ટ એન્ડ અન્ય વિ. મેસર્સ વેરહાઉસ ઇન્ફોટેક [આઈ.એ. નં. ૧૧૧૫૩/૨૦૦૮ ઇન સી.એસ.(ઓ.એસ.) નં. ૬૨૩/૨૦૦૮, તારીખ ૧૯.૧૧.૨૦૦૮/રોજ નિર્ણય થયેલ], તેમાં વિચારણા માટે એવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો હતો કે જો વાદી દિલ્હી ની પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્રમાં વ્યવસાય કરતો હોય, તો શું તેને દાવો દાખલ કરવાનો અધિકાર હતો કે નહીં. વડી અદાલતે એમ ઠરાવ્યું હતું કે વાદપત્રમાં અધિકારક્ષેત્રનો આધાર એ દર્શાવીને લેવાયો હતો કે પ્રતિવાદીઓ સ્વેચ્છાએ દિલ્હીમાં વસવાટ કરે છે અને વ્યવસાય ચલાવે છે. વાદીની દિલ્હીમાં શાખા કચેરી હતી અને વાદીનો અધિકૃત ભાગીદાર દિલ્હીની પોતાની કચેરીમાંથી ઉત્પાદનો પ્રસ્તુત કરતો હતો. વાદપત્રના કથનોને સાચા માનીને, દીવાની પ્રક્રિયા સંહિતાના આદેશ ૭ નિયમ ૧૦ ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને તે ચુકાદો આપવામાં આવ્યો હતો.

(એફ) વિપ્રો લિ. અને અન્ય વિ. ઔષધ ચંદ્રિકા આયુર્વેદિક ઇન્ડિયા (પી) લિ. અને અન્ય [૨૦૦૮ (૩૭) પીટીસી ૨૬૯ મદ્રાસ], માં

મદ્રાસની વડી અદાલતે નોંધ્યું છે કે સીપીસીની કલમ ૨૦ની જોગવાઈઓ, જ્યાં સુધી મદ્રાસની વડી અદાલતનો સંબંધ છે ત્યાં સુધી, લાગુ પડતી નથી. તેથી, કૉપિરાઈટ અધિનિયમની કલમ ૬૨ અને ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૪નો વ્યાપ, સીપીસીની કલમ ૨૦ અથવા લેટર્સ પેટન્ટની કલમ ૧૨ના સંદર્ભથી મર્યાદિત કરી શકાય નહિ.

(જી) હિન્દુસ્તાન યુનિલિવર લિ. વિ. આશિક કેમિકલ્સ અને અન્ય [૨૦૧૧ (૪૭) પીટીસી ૨૦૯ (બોમ.)] મામલામાં, બોમ્બે વડી અદાલતે પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્ર વિષે વિચારણા કરી હતી અને એવું ઠરાવ્યું હતું કે ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૪ દ્વારા દિવાની કાર્યવાહી સંહિતા અથવા અન્ય કોઈ કાયદાની જોગવાઈઓ હોવા છતાં, તેમાં નિર્ધારિત મુજબ કાર્યવાહી દાખલ કરવાનો લાભ વાદીને પ્રદાન કરવામાં આવ્યો હતો.

(એચ) અલ્ટ્રા ટેક સિમેન્ટ લિ. અને અન્ય વિ. શ્રી બાલાજી સિમેન્ટ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ અને અન્ય [૨૦૧૪ (૫૮) પીટીસી ૧ (બોમ.)]/મામલે, વડી અદાલતે એવું ઠરાવ્યું કે અદાલતને અધિકારક્ષેત્ર પ્રાપ્ત છે, કારણ કે ફરિયાદી અદાલતના અધિકારક્ષેત્રની અંદર વ્યવસાય કરે છે અને ફરિયાદી નં ૧નું નોંધાયેલ કાર્યાલય તથા ફરિયાદી નં ૨નું કોર્પોરેટ કાર્યાલય ઉક્ત અદાલતના અધિકારક્ષેત્રની અંદર આવેલ છે, ભલે પ્રતિવાદીઓ તે અદાલતના અધિકારક્ષેત્રની અંદર વ્યવસાય કરતા ન હોય કે તેમનું વ્યવસાયનું સ્થળ ત્યાં ન હોય.

હાલના કેસોના તથ્યો અને ઉઠાવવામાં આવેલ પ્રશ્ન ભિન્ન છે, જે ઉપરોક્ત વડી અદાલતો દ્વારા આપવામાં આવેલા કોઈપણ નિર્ણયમાં વિચારણા માટે આવ્યો નહોતો અને અન્યથા પણ ઉપરોક્ત કોઈપણ નિર્ણયોમાં અમારી નિર્ણયના વિરુદ્ધ કરવામાં આવેલી કોઈપણ નોંધો અમલક્ષેત્રમાં રહી શકશે નહીં. જોગવાઈઓનું અર્થઘટન એટલું વિશાળ હોઈ શકે નહીં કે

તેનો દુરુપયોગ થવા માટે દ્વાર ખુલ્લું પડી જાય; તેને ઉપર સમજાવ્યા મુજબ અધિનિયમના હેતુને આધીન રહેવું જરૂરી છે.

૪૩. કલમ ૬૨ ની બંધારણીય માન્યતા પડકારવામાં આવી નથી એવી રજૂઆત અંગે આવીએ. તેમાં કોઈ શંકા નથી કે કલમ ૬૨ ની બંધારણીય માન્યતા સામે પડકાર કરવામાં આવ્યો નથી. તથાપિ, પ્રશ્ન જોગવાઈઓની બંધારણીય માન્યતાનો નથી, પરંતુ તેમના અર્થઘટનનો છે, અને તે મુદ્દાનો અમારી દ્વારા વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. અમારી દ્વારા સ્વીકારવામાં આવેલ અર્થઘટનથી કોપીરાઈટ અધિનિયમની કલમ ૬૨ તથા ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૪ ને કોઈ આંચકો પહોંચતો નથી અને જોગવાઈઓ હેઠળ વાદીને પ્રદાન કરવામાં આવેલ હક પણ અખંડિત રહે છે. પ્રતિવાદીની સરખામણીએ વાદીને ગેરલાભ પહોંચાડવાનો કોઈ પ્રશ્ન ઉદ્ભવતો નથી; વિપરીત રીતે, યોગ્ય અર્થઘટનથી બંનેને લાભ થશે.

૪૪. ઉપરોક્ત નિર્ણયોના આધાર પર અન્યથા કાયદો લાંબા સમયથી અમલમાં રહ્યો હોવાથી તેમાં હસ્તક્ષેપ ન થવો જોઈએ એવી દલીલ પણ અમને નિષ્ફળ જણાય છે. પ્રથમ તો, તે ચુકાદાઓ તાજેતરના સમયના છે. તેમ છતાં, અમને સંદર્ભિત કરવામાં આવેલા દરેક નિર્ણયનો અમે સવિસ્તર વિચાર કર્યો છે. એવું કહી શકાય નહીં કે અમારી સમક્ષના કેસોમાં સંકળાયેલો ચોક્કસ પ્રશ્ન ઉપરોક્ત નિર્ણયોમાં સંકળાયેલો હતો અથવા વિચારણા માટે આવ્યો હતો. ધોધા હાઉસ (ઉપરોક્ત) મામલામાં પણ વિચારણા માટે મૂકાયેલો પ્રશ્ન ભિન્ન હતો અને તેમાં કરાયેલ નિરીક્ષણો અપીલકર્તાઓની તરફેણી ઉઠાવવામાં આવેલા મુદ્દાને સમર્થન આપતા નથી. અમે આ અદાલતના જણાવાયેલા કોઈપણ નિર્ણયના વિરોધાભાસી એવો કોઈ અભિપ્રાય અપનાવી રહ્યા નથી. તેથી, કેસને વિશાળ બેન્ચ સમક્ષ મોકલવાની કોઈ જરૂર નથી.

૪૫. વધુમાં એવી રજૂઆત પણ કરવામાં આવી હતી કે, આ પ્રકારની વિવાદિત કાર્યવાહીનો મોટો ભાગ દિલ્હીમાં દાખલ થતો હોય છે અને દિલ્હીમાં ઉપલબ્ધ વકીલોને આ વિષયમાં વિશેષ નિપુણતા હોવાથી, પક્ષકારો માટે દિલ્હીમાં દાવો લડવો અનુકૂળ રહેશે. આવા પાસાઓ પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્ર નક્કી કરવા માટે અસંગત છે. પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્ર વકીલોની સુવિધા અથવા તેમની નિપુણતા પરથી નિર્મિત થતું નથી. તેથી, આ રજૂઆત નિઃસંકોચપણે નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

૪૬. એવું પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે દાવો દિલ્હી ખાતે હસ્તાંતરિત કરવાનો આદેશ કરવામાં આવે. આ કાર્યવાહી દરમિયાન અમે દાવાના હસ્તાંતરણનો આદેશ કરી શકતા નથી. જો પક્ષકારો એવી ઈચ્છા ધરાવતા હોય, તો તેઓ યોગ્ય અરજી કરવા માટે સ્વતંત્ર છે, પરંતુ દાવો પહેલા માત્ર સક્ષમ અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી અદાલતમાં જ રજૂ કરવો આવશ્યક છે; ત્યારબાદ જ હસ્તાંતરણનો પ્રશ્ન પ્રાસંગિક બનશે.

૪૭. અમારી દૃષ્ટિએ, કૉપિરાઈટ અધિનિયમની કલમ ૬૨ અને ટ્રેડ માર્ક્સ અધિનિયમની કલમ ૧૩૪ ની જોગવાઈઓનો હેતુલક્ષી રીતે અર્થઘટન કરવો આવશ્યક છે. આ બાબતમાં કોઈ શંકા નથી કે વાદી જ્યાં રહે છે અથવા વ્યવસાય કરે છે અથવા વ્યક્તિગત રીતે આજીવિકા માટે કાર્ય કરે છે, તે સ્થળે તે દ્વારા દાવો દાખલ કરી શકાય છે. તેને તે સ્થળે દાવો દાખલ કરવા માટે પ્રવાસ કરવાની જરૂર નથી જ્યાં પ્રતિવાદી રહે છે અથવા જ્યાં દાવાનું કારણ સંપૂર્ણપણે અથવા આંશિક રીતે ઊભું થાય છે. જોકે, જો વાદી તેવા સ્થળે રહે છે અથવા વ્યવસાય કરે છે વગેરે, જ્યાં દાવાનું કારણ સંપૂર્ણપણે અથવા આંશિક રીતે પણ ઊભું થયું હોય, તો ઉપર ચર્ચા મુજબ તેને તે જ સ્થળે દાવો દાખલ કરવો પડશે. તેથી, ચુકાદામાં અમારા દ્વારા દર્શાવેલ ઉપરોક્ત કારણોસર, વડી અદાલત દ્વારા કરાયેલા

આદેશોમાં હસ્તક્ષેપ કરવા માટે અમે પ્રવૃત્ત નથી. અપીલો આથી ફગાવવામાં આવે છે. ખર્ચ અંગે કોઈ આદેશ નથી.

*Translation of this Judgment has been provided by
M/S .Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.*

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદીત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહીં. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====